

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Μεθοδολογική προσέγγιση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία αποβλέπει πρώτιστα στην προσέγγιση και κατανόηση όλων των όψεων της ανθρώπινης δραστηριότητας κατά το παρελθόν. Με βασικές συντεταγμένες τον τόπο και το χρόνο, η ιστορία, αφού μελετήσει προσεκτικά τις πηγές, περιγράφει και εξηγεί τα στοιχεία εκείνα που παρουσιάζουν μεγαλύτερη αντοχή μέσα στο χρόνο και τα στοιχεία που μεταβάλλονται, προσδιορίζοντας τα ενδογενή ή εξωγενή αίτια των μεταβολών.

Η *τοπική ιστορία*, από την άποψη των ερευνητικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων, δε διαφέρει από οποιαδήποτε άλλη ιστοριογραφική δραστηριότητα· με τον όρο αυτό δηλώνεται απλώς ότι η έρευνα και η μελέτη πραγματοποιούνται σε τοπική κλίμακα· όλα αυτά βέβαια με την παρατήρηση ότι η μελέτη του τοπικού δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί, να περιγραφεί και να εξηγηθεί, χωρίς τη γνώση της ιστορίας του ευρύτερου χώρου.

Παραδοσιακή γυναικεία φορεσιά από τη Σύμη

Η ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΩΣ ΣΧΟΛΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ ΣΤΟ ΜΑΘΗΤΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ:

- ▶ Κριτήρια για μια υψηλής ποιότητας γνωστική προσέγγιση του παρελθόντος.
- ▶ Συστηματική ενίσχυση της τοπικής συλλογικής μνήμης και αισθητικής.
- ▶ Κατανόηση των σύγχρονων εξελίξεων στον τοπικό κοινωνικό χώρο.
- ▶ Γνώση των διαχρονικών προβλημάτων και των ειδικών χαρακτηριστικών της τοπικής κοινωνίας.
- ▶ Προαγωγή της συλλογικής αυτογνωσίας και της αποδοχής της διαφορετικότητας.
- ▶ Ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής.
- ▶ Αναγνώριση της πολυμορφίας και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων ως πολύτιμων παραγόντων του πολιτισμικού πλούτου της χώρας.

1 Γενική και Τοπική Ιστορία

Με τον όρο *Ιστορία* δηλώνεται είτε ένα σύνολο γεγονότων του παρελθόντος είτε η συστηματική έρευνα και γνώση των γεγονότων αυτών, αλλά και η παρουσίαση των πορισμάτων της έρευνας γι' αυτά. Κατά καιρούς έχουν δοθεί πολλοί και διαφορετικοί ορισμοί της ιστορίας, ορισμένοι απ' αυτούς μη επιτυχείς, οι οποίοι συχνά προκαλούν σύγχυση. Η σύγχυση αυτή είναι δυνατόν να αποφευχθεί, αν γίνει σαφής διαχωρισμός μεταξύ του αντικειμένου της ιστορίας, δηλ. του ανθρώπινου παρελθόντος, και της προσπάθειας του ιστορικού να το ελέγξει γνωστικά, δηλ. να το κατανοήσει. Υπό αυτήν τη διάκριση, η ιστορία μπορεί να οριστεί ως η συστηματική διαδικασία κατανόησης της κατά το παρελθόν ανθρώπινης δραστηριότητας.

Ένα ερώτημα που απασχολεί τους ιστορικούς είναι ο προσδιορισμός του αντικειμένου τους. Κατά το παρελθόν, ιδιαίτερα το 19ο αι., υπήρχε κάποια ομοφωνία, καθώς οι ιστορικοί, άνθρωποι με λίγο πολύ ομοιογενές εκπαιδευτικό και κοινωνικό υπόβαθρο, παρά τις διαχωριστικές γραμμές και τις αντιθέσεις που χαρακτήριζαν τις εργασίες τους, έδιναν έμφα-

ση στην *κρατική* ή την *εθνική* ιστορία. Σήμερα, αυτή η ομοφωνία έχει εκλείψει και, παρά το γεγονός ότι και οι παραδοσιακές ιστοριογραφικές εστιασείς εξακολουθούν να υφίστανται, είναι πλέον έντονη η διαφοροποίηση των ιστορικών ως προς τις στοχεύσεις και τις εφαρμοζόμενες μεθόδους. Εντούτοις, ένα *minimum* κοινής αντιμετώπισης του αντικειμένου της ιστορίας είναι δυνατόν να εντοπιστεί στη συναντίληψη ότι *κάθε ανθρώπινη εκδήλωση και κάθε άνθρωπο δημιουργήμα παρουσιάζουν ιστορικό ενδιαφέρον*.

Η ιστορία που μελετά όλες τις όψεις μιας κοινωνίας σε ορισμένο τόπο και χρόνο ονομάζεται *συνολική*. Άλλες διακρίσεις της, όπως *γενική*, *εθνική* ή *τοπική* ιστορία, απορρέουν από την οπτική γωνία θεώρησης του γνωστικού αντικειμένου και της ιστορικής πραγματικότητας.

Ιδιαίτερα γόνιμη αποδείχτηκε, από το β' μισό του 20ού αιώνα, η *νέα* ή *συνολική ιστορία*, που οφείλει πολλά στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών το 19ο αιώνα ή, πιο συγκεκριμένα, σε θεωρητικούς όπως ο Karl Marx, ο Emile Durkheim και ο Max Weber. Η *νέα ιστορία* βρήκε κατάλληλο έδαφος και αναπτύχθηκε στο περιβάλλον του επιστημονικού περιοδικού *Annales*, που ίδρυσαν οι Lucien Febvre και Marc Bloch το 1929, και συνέχισαν, μεταπολεμικά, ο Fernand Braudel, αργότερα ο Jacques Le Goff και πολλοί άλλοι. Κεντρικός στόχος της «σχολής» είναι η εξέταση φαινομένων μακράς διάρκειας, αυτών δηλαδή που παρουσιάζουν αντοχή μέσα στο χρόνο και ασκούν μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της ιστορίας.¹

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η *τοπική ιστορία*² αποτελεί ιδιαίτερο τρόπο προσέγγισης του ανθρώπινου παρελθόντος από την άποψη της κλίμακας, καθώς ο χώρος αναφοράς της τοποθετείται μεταξύ της γενικής ιστορίας και της οικογενειακής, ή της βιογραφίας. Ως προς την επιλογή και την επεξεργασία των θεμάτων της, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η τοπική ιστορία δεν ταυτίζεται με τη λαογραφία, επιστήμη που παρέχει σημαντική υποστήριξη στον ιστορικό,

Καλντερίμι. Χρήση της πέτρας στην οικοδόμηση και την οδοποιία στην Ήπειρο

αλλά έχει διαφορετικές εστιάσεις, μεθοδολογία και στόχους από την ιστορία.³

Τα αντικείμενά της είναι δυνατόν να χαρακτηριστούν ως «οργανικές μονάδες τοπικής ιστορίας», μονάδες που προσδιορίζονται βάσει συγκεκριμένων κάθε φορά κριτηρίων, σχετικών με τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι του παρελθόντος οργάνωναν τη ζωή τους σε ένα επίπεδο κάτω από το εθνικό αλλά πάνω από το ατομικό. Τα κριτήρια αυτά αποφασίζονται εκάστοτε από τον ερευνητή, έναν άνθρωπο του παρόντος με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα για γεγονότα του παρελθόντος, ακόμα και φαινομενικά ασήμαντα· γεγονότα και έργα που έχουν σχέση με τον τόπο και τους ανθρώπους μιας περιοχής.⁴

Το ενδιαφέρον της τοπικής ιστορίας εστιάζεται λοιπόν σε ένα μάλλον περιορισμένο χώρο αναφοράς και η προσοχή της στρέφεται κυρίως σε μικρές κοινωνικές ομάδες. Είναι μια μικροϊστορία, που επιχειρεί να κατανοήσει γεγονότα και καταστάσεις, των οποίων η αντιμετώπιση, μέχρι τώρα, ήταν γενική, αόριστη και ελλιπής.⁵ Είναι όμως προφανές ότι, για να αξιοποιηθούν τα πορίσματά της, χρειάζεται να ενταχθούν στη μακροϊστορία, τη γενική ιστορία.

Όπως έχει επισημανθεί από πολλές πλευρές, η γενική ιστορία αποτελεί ουσιαστικά το συνθετικό αποτέλεσμα της επεξεργασίας των δεδομένων τοπικών ιστοριών. Στο πλαίσιο της **νέας ιστορίας**⁶ έχει αναπτυχθεί έντονος προβληματισμός αναφορικά με το ζήτημα των σχέσεων της τοπικής και της γενικής ιστορίας, ζήτημα που τροφοδοτεί έναν ενδιαφέροντα επιστημολογικό διάλογο. Σύμφωνα με μια εκτίμηση, η ευρύτητα του πεδίου αναφοράς της ιστορικής μελέτης δεν έχει σημασία. Σύμφωνα με τον Braudel, εκείνο που έχει σημασία δεν είναι η περιοχή αναφοράς αλλά το πρόβλημα. Εντούτοις, ο σημαντικός αυτός ιστορικός θεωρούσε εξαιρετικά ενδιαφέρονσα και την ενασχόληση με το γεγονός, τη λεπτομέρεια και τη μοναδικότητα. Τα μέχρι τώρα συμπεράσματα του διαλόγου αυτού επισημαίνουν ότι η τοπική ιστορία δεν αποτελεί αντίθεση της γενικής, αλλά ότι απαιτείται να προσδιοριστούν με σαφήνεια οι σχέσεις τους και οι δυνατότητες συμβολής τους στην κατανόηση του ανθρώπινου παρελθόντος. Στο

Γυναίκες στο μύλο περιμένοντας το άλεσμα, Συρράκο, 1971

πλαίσιο του προσδιορισμού των αμοιβαίων σχέσεων, ο ερευνητής της τοπικής ιστορίας είναι απαραίτητο να είναι ενημερωμένος για τις θέσεις που παρουσιάζει η γενική ιστορία στον τομέα που τον απασχολεί, τουλάχιστον σε επίπεδο περιφερειακό και εθνικό· αυτή η ενημέρωση είναι δυνατόν να του προσφέρει τα κλειδιά για την ερμηνεία των δεδομένων της τοπικής ιστορίας, χωρίς όμως να συνεπάγεται οπωσδήποτε την προσαρμογή και την ισοπέδωση των ερμηνευτικών του προσεγγίσεων.

Οπωσδήποτε ο ερευνητής,⁷ προκειμένου να κατανοήσει την τοπική ιστορία, χρειάζεται να την εξετάσει στο ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται: ευρύτερη πολιτισμική περιοχή, εθνική ιστορία, ξένος πολιτισμικός χώρος· μεσογειακή, ευρωπαϊκή ή παγκόσμια οικονομία· πολεμικά γεγονότα εθνικής, ευρωπαϊκής ή παγκόσμιας εμβέλειας· πολιτικές επιδράσεις και πολιτικοί θεσμοί, τοπικοί – κρατικοί θεσμοί που διαδίδονται και ενδεχομένως φτάνουν στο παρόν. Αλλά και η τοπική ιστορία είναι δυνατόν να αξιοποιηθεί αντίστοιχα για την κατανόηση της γενικής ιστορίας. Από τη μελέτη της συχνότατα εντοπίζονται και οι αποκλίσεις του τοπικού από το γενικό· οι αποκλίσεις αυτές αποτελούν τις συμβολές της τοπικής ιστορίας στη γενική, η οποία με τη σειρά της διδάσκεται να είναι συγκρατημένη ως προς τις απλουστευτικές γενικεύσεις και τις ισοπεδωτικές σχηματοποιήσεις.

Η χρησιμότητα της Τοπικής Ιστορίας

2 **Ιδιαίτερα γνωρίσματα της Τοπικής Ιστορίας από την άποψη της μαθησιακής διαδικασίας**

Εργοτάξιο στο φράγμα του Μαραθώνα, 1928

Τα χαρακτηριστικά της τοπικής ιστορίας, ως πεδίου εκπαιδευτικών διεργασιών, την αναδεικνύουν σε εξαιρετικά χρήσιμο εργαλείο συστηματικής προώθησης θετικών μαθησιακών δραστηριοτήτων, που καλύπτουν όλο το φάσμα των διδακτικών αρχών.

Ανάπτυξη στάσεων και δεξιοτήτων

Κατ' αρχάς, η συμμετοχή τόσο στη διαδικασία επιλογής τού υπό διερεύνηση θέματος όσο και στον προγραμματισμό των σχετικών ερευνητικών δραστηριοτήτων *παρέχει στους μαθητές τη δυνατότητα να συναποφασίζουν με το διδάσκοντα, σε κλίμα ελευθερίας και ισοτιμίας, για την πορεία που θα ακολουθήσει η έρευνα.* Ένα τέτοιο κλίμα είναι προφανές ότι συμβάλλει στην ανάδειξη των δημιουργικών ικανοτήτων των μαθητών, ενώ η *εργασία κατά ομάδες* επιτρέπει την αξιοποίηση των

ιδιαιτέρων ικανοτήτων και ενδιαφερόντων του καθενός. Με την επίβλεψη του διδάσκοντος, η μαθητική ομάδα θα αναλάβει μια μικρή εργασία, θα πραγματοποιήσει τη σχετική έρευνα και θα δημοσιοποιήσει τα αποτελέσματα. Έτσι, ο μαθητής δε θα νιώσει μόνο ότι μελετά την τοπική ιστορία, αλλά και ότι συμμετέχει ο ίδιος στη διαμόρφωσή της ως γνωστικού προϊόντος.⁸

Η ενασχόληση των μαθητών με ζητήματα έρευνας της τοπικής ιστορίας, στο βαθμό που αυτά ανταποκρίνονται σε κοινά ενδιαφέροντα της μαθητικής ομάδας, συμβάλλει στην *ανάπτυξη υψηλής ποιότητας διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των μελών της.* Μέσα από τις ερευνητικές διεργασίες, στις οποίες εμπλέκονται οι μαθητές με σκοπό να φωτίσουν την ιστορία του τόπου τους, συνεργάζονται, διαλέγονται, συμφωνούν, διαφωνούν, αποδέχονται, απορρίπτουν, αναθεωρούν θέσεις, προτάσεις των συμμαθητών τους και, στο τέλος, αναγνωρίζουν τα πορίσματα της εργασίας αυτής, τα οποία αφορούν το κοινό παρελθόν, ως αποτέλεσμα της συλλογικής τους προσπάθειας. Παράλληλα, η συνεργασία με το διδάσκοντα και τους συμμαθητές, στην προσπάθεια επίτευξης του κοινού στόχου, αλλά και ο καταμερισμός των υποχρεώσεων αποτελούν για το μαθητή διαδικασίες που συμβάλλουν στην *ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης και στην αποδοχή και εκτίμηση του άλλου.*

Γιατί στις ερευνητικές ομάδες της τοπικής ιστορίας κάθε μαθητής έχει κάποιο ρόλο να παίξει, ανάλογα με τις ιδιαίτερες ικανότητες και προτιμήσεις του. Καθώς μάλιστα στις διαδικασίες αυτές συμμετέχουν και μαθητές καταγόμενοι από άλλες περιοχές, είναι αυτονόητο ότι η συμμετοχή αυτή είναι σημαντική για την ένταξή τους στην τοπική κοινωνία, ενώ ο ρόλος τους μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερης σημασίας, αφού μεταφέρουν στην ομάδα γνώσεις, εμπειρίες και απόψεις για ανάλογα ζητήματα που αφορούν τον τόπο προέλευσής τους, τροφοδοτώντας τις σχετικές συγκρίσεις.

Άποψη Ναυπλίου από θάλασσα (διακρίνονται το Μπούρτζι, το Παλαμήδι και η Ακροναυπλία), Λιθογραφία, 1829

Καθώς ο διδάσκων και οι μαθητές συνεργούν στην προσπάθεια να δώσουν τεκμηριωμένες απαντήσεις στα ερωτήματα, τα οποία έθεσαν από κοινού, *προάγεται μεταξὺ των μαθητῶν ἡ συνειδητοποίηση τῆς επιστημονικῆς ἐντιμότητος*, δεδομένου ότι οι ακολουθούμενες διαδικασίες υπαγορεύουν την τεκμηρίωση των απόψεων που διατυπώνονται, αποκλείοντας κάθε αυθαίρετη συμπλήρωση των γνωστικών κενών.

**Τεκμηρίωση
απόψεων**

Το πεδίο και η θεματική της τοπικής ιστορίας εντάσσονται στα κατεξοχήν ελκυστικά για τη δημιουργική περιέργεια του μαθητή αντικείμενα. Η μελέτη της τοπικής ιστορίας αποσκοπεί στην ευαισθητοποίηση των μαθητών, ώστε μέσα από αυτή να προκύψει μια νέα εικόνα, περισσότερο κατανοητή, για τον κόσμο στον οποίο ζουν, αλλά και νέες στάσεις απέναντι στο παρόν. Η **πρόκληση του ενδιαφέροντος** είναι ουσιώδης όρος για τη σπουδή του παρελθόντος, την κατανόηση του παρόντος, αλλά και των αιτιωδών σχέσεων που συνδέουν αυτές τις χρονικότητες. Όπως έχει παρατηρηθεί, *τότε γὰρ εἰδέναι οἰώμεθα, ὅταν τὰ αἷτια γνωρίζωμεν* (Αριστοτέλης, *Μετά τα Φυσικά*, 994b 30), και *τότε γὰρ εἰδέναι φαιμέν ἕκαστον, ὅταν τὴν πρώτην αἰτίαν οἰώμεθα γνωρίζειν* (στο ίδιο, 983a 26).

Παρά το γεγονός ότι υφίσταται διαφορά γνωστικού δυναμικού μεταξύ διδάσκοντος και μαθητών, ο πρώτος, λόγω της φύσης και της ερευνητικής μεθοδολογίας του αντικείμενου, λειτουργεί ως σύμβουλος, συνεργάτης και συνερευνητής των μαθητών, αναλαμβάνοντας έναν ασυνήθιστο για τη γενικότερη εκπαιδευτική πρακτική ρόλο, τον οποίο αποδέχονται ευχάριστα οι μαθητές. Οι τελευταίοι, μάλιστα, μέσα από την έμπρακτη εμπλοκή τους στην ερευνητική διαδικασία, τις επιτυχίες, τις αποτυχίες, τις εκτιμήσεις των υπό έρευνα καταστάσεων κ.ο.κ., οδηγούνται σε υψηλού βαθμού βιωματική προσέγγιση του αντικείμενου που ερευνούν.

Το αντικείμενο της τοπικής ιστορίας και η σχετική μεθοδολογία δεν ευνοούν τη θεωρητικολογία. Η εποπτεία του υλικού και η συνειδητοποίηση της ανάγκης διαχείρισής του είναι τα στοιχεία εκείνα που φέρνουν το

μαθητή σε άμεση επαφή με το απτό αντικείμενο της έρευνας. Η ενασχόληση, λοιπόν, με τα συναφή θέματα λειτουργεί ως παράγοντας εξισορρόπησης στο ισοζύγιο θεωρητικής και εμπειρικής γνώσης του γενικότερου σχολικού προγράμματος. Ανάλογο ρόλο, εξάλλου, διαδραματίζει και η προσέγγιση των συναφών θεμάτων με ερευνητική μέθοδο, καθώς υπαγορεύει στο μαθητή αυτενέργεια, επινοητικότητα, δράση και ανάπτυξη δεξιοτήτων. Δεδομένου μάλιστα ότι κατά τη μελέτη της τοπικής ιστορίας όλα τα γνωστικά πεδία είναι αξιοποιήσιμα σε μια διαθεματική προσέγγιση, η ίδια μεθοδολογία επιτρέπει στο μαθητή να συνδυάζει δημιουργικά γνώσεις προερχόμενες από ποικίλους χώρους, όπως η γλώσσα, τα μαθηματικά, οι φυσικές επιστήμες, η τέχνη, η θρησκεία κ.ά.

Η συνεχής ανατροφοδότηση της έρευνας με νέα ερωτήματα από το υλικό των πηγών υπαγορεύει τον προσδιορισμό ή επαναπροσδιορισμό του χαρακτήρα των εξεταζόμενων προβλημάτων και *οδηγεί τους μαθητές σε δοκιμές και προσπάθειες για ανεύρεση της εκάστοτε βέλτιστης λύσης*. Όσο εξελίσσεται η ερευνητική διαδικασία, η ερευνητική ομάδα, μέσα από την έρευνα του ειδικού και συγκεκριμένου, οδηγείται σε γενικότερα συμπεράσματα. Για παράδειγμα, με αφορμή τον προβληματισμό για την παρουσία και το ρόλο μιας γέφυρας στην εξεταζόμενη περιοχή, η έρευνα είναι δυνατόν να προσανατολιστεί στο τοπικό σύστημα συγκοινωνιών μιας χρονικής περιόδου και τελικά να οδηγηθεί, μαζί με άλλα δεδομένα, στην εξαγωγή συμπερασμάτων για την οικονομική κατάσταση των κατοίκων του χώρου κατά τη συγκεκριμένη εποχή. Είναι προφανές ότι τέτοιες ερευνητικές διαδρομές αποτελούν για το μαθητή παραδειγματικές αποδείξεις της *αναγκαιότητας της επαγωγικής σκέψης* και προάγουν την εκτίμησή του για το κύρος των συμπερασμάτων που προκύπτουν από αυτή.

Τέλος, εφόσον η μεθοδολογία της έρευνας της τοπικής ιστορίας υπαγορεύει διαθεματικές προσεγγίσεις, οι τελικές ενέργειες της ομάδας υπαγορεύουν στους μαθητές να *λειτουργήσουν συνθετικά*. Η ολοκλήρωση, εξάλλου,

**Διαθεματική
προσέγγιση**

**Το τρενάκι του Πηλίου στο Βόλο
(κάρτ ποστάλ εποχής)**

της εργασίας παρέχει στα μέλη της ερευνητικής ομάδας την ικανοποίηση ότι συνέβαλαν δημιουργικά στην αυτογνωσία της κοινωνίας στην οποία ανήκουν. Πρόκειται για ανταμοιβή που σφραγίζει το τέλος της εργασίας και η οποία βιώνεται εντονότερα όταν οι μαθητές έχουν την κοινωνική αναγνώριση της προσπάθειάς τους μέσα από εκδηλώσεις, εκθέσεις, διαλέξεις και δημοσιεύματα, που προβάλλουν τα αποτελέσματα του μόχθου τους στην τοπική κοινωνία.

3 Λόγοι που καταξιώνουν την προσέγγιση της Τοπικής Ιστορίας στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας

Η σημασία και το παιδαγωγικό ενδιαφέρον της διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας την έχουν αναδείξει σε έντονα ενδιαφέρον και ελκυστικό πεδίο μελέτης σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Όσον αφορά την ελληνική πραγματικότητα, ενώ η τοπική ιστορία αποτελούσε στον τόπο μας πεδίο έρευνας πριν ακόμη συγκροτηθεί το ελληνικό κράτος, οι πολίτες του κράτους αυτού μέχρι πριν από λίγα χρόνια δεν είχαν τη δυνατότητα συστηματικής εκπαίδευσης, ικανής να τους καταστήσει κριτικούς χρήστες των σχετικών πονημάτων.

Τις τελευταίες δεκαετίες βλέπουν το φως της δημοσιότητας πολλά άρθρα και μονογραφίες αφιερωμένες σε χωριά, πόλεις, περιφέρειες. Οι μελέτες αυτές γράφονται συνήθως από λογίους, που ενδιαφέρονται για τον τόπο

Τοπικοί ιστοριοδίφες

καταγωγής ή κατοικίας τους και επιθυμούν να προβάλουν τις ιδιαιτερότητές του. Αλλά, παρ' όλες τις καλές προθέσεις που διακρίνουν τους «αφανείς» ή «τοπικούς αυτούς σοφούς»,⁹ τα έργα που δημοσιεύονται συχνά υπερβαίνουν το μέτρο και ακυρώνουν τη μέθοδο, αφού είναι παραγεμισμένα με χρονολογίες και έχουν έκδηλη την επιθυμία να συμπεριλάβουν τα πάντα, από αρχαιολογικά χρόνια έως σήμερα. Οι συντάκτες τους σαγηνεύονται από γεγονότα της γενικής ιστορίας που αφορούν τον τόπο τους,

επιμένουν στις γραφικότητες, τα ανέκδοτα, τις γενεαλογίες, ενώ παραβλέπουν σημαντικές πλευρές του ιστορικού γίνεσθαι, όπως είναι οι σχετικές με την οικονομία του τόπου, την κοινωνική διαστρωμάτωση και τη δημογραφία. Συνήθως τα έργα αυτά, παρ' όλη την επίπονη έρευνα που προϋποθέτουν, δε χαρακτηρίζονται από συστηματική σκέψη και περιστασιακά μόνο στηρίζονται σε διεξοδική βιβλιογραφική ή αρχειακή έρευνα, ενώ δε λείπουν και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες, υπό το μανδύα της τοπικής ιστορίας, κρύβονται ξένοι προς την ιστορική επιστήμη στόχοι.

Όλα αυτά τα έργα διατίθενται σε ένα κοινό, το οποίο, κατά κανόνα, δε διαθέτει τις απαραίτητες υποδομές, ώστε να τα αξιολογήσει. Είναι λοιπόν προφανής η ανάγκη να διαθέτει ο πολίτης, ο δηνητικός χρήστης των πονημάτων αυτών, αξιόπιστα κριτήρια, τα οποία θα του επιτρέψουν να αντιμετωπίζει με υψηλής στάθμης απαιτήσεις τα συναφή πονήματα της τοπικής αλλά και της γενικής ιστορίας. Αυτονόητο είναι ότι η πλέον ενδεδειγμένη ηλικία για την ανάπτυξη των κριτηρίων αυτών είναι εκείνη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η τοπική ιστορία αποτελεί σημαντικότατο μέσο εκπαίδευσης προς την κατεύθυνση αυτή, καθώς ο μαθητής μέσα από την προσωπική του εμπλοκή στους προβληματισμούς τεκμηρίωσης, μεθοδολογίας και τελι-

κής σύνθεσης θα αποκτήσει τα παραπάνω κριτήρια. Είναι προφανές ότι αυτού του είδους η εκπαίδευση θα ωφελήσει πολλαπλά την ελληνική κοινωνία, καθώς δε δημιουργεί μόνο προϋποθέσεις ποιοτικής αναβάθμισης της σχέσης των πολιτών με την ιστορική ύλη, αλλά καθιστά το έργο της συγγραφής τέτοιων πονημάτων, μέσω της ανάγκης επιστημονικής τεκμηρίωσης, απαιτητική διαδικασία. Σήμερα μάλιστα, όταν ο πολίτης-στόχος βομβαρδίζεται με πλήθος πληροφοριών, η αναγκαιότητα θωράκισής του μέσω εκπαιδευτικών διαδικασιών που δίνουν έμφαση στην τεκμηρίωση αποτελεί επιτακτική ανάγκη και η τοπική ιστορία αποτελεί ιδανικό πεδίο εκπαίδευσης προς την κατεύθυνση αυτή.

Η επαφή με την τοπική ιστορία είναι περισσότερο επιτακτική σήμερα, που η απειλή της πολιτισμικής αλλοτρίωσης και ισοπέδωσης είναι έντονη, καθώς οι γενικότερες οικονομικές και κοινωνικές δομές επηρεάζουν τις συνήθειες και τις συμπεριφορές των τοπικών και περιφερειακών κοινωνιών. «Όλο και περισσότερο γίνεται παντού κατανοητό ότι βρίσκεται πια σε κίνδυνο η ίδια η συναισθηματική, ηθική και πνευματική υπόσταση του ανθρώπου» ότι η ανία της ομοιομορφίας και η αποδυνάμωση του δικού του συλλογικού πολιτισμού απειλεί την ισορροπία του, την ψυ-

Εκθέματα στο Ναυτικό Μουσείο Καλύμνου

χική του υγεία· και ότι η πολιτισμική αλλοτρίωση ανοίγει το δρόμο σε κάθε άλλης μορφής υποταγή».¹⁰

Η μελέτη της τοπικής ιστορίας στο σχολείο είναι εξάλλου ενδεδειγμένη, γιατί, σε αντίθεση με τη γενική ιστορία που ασχολείται με το μακρινό και απαιτεί σημαντική αφαιρετική ικανότητα, προσφέρει στο μαθητή τη δυνατότητα να διεισδύσει στο δυσδιάκριτο και νεφελώδες παρελθόν μέσα από το απτό, να έρθει σε επαφή με τα τεκμήρια της ιστορίας του τόπου (παλαιότερα μνημεία, αρχεία, κτίσματα, εργαλεία άλλων εποχών, συνήθειες και τρόπους ζωής, σύγχρονα έργα, τοπικούς

*Στόχοι
της Τοπικής
Ιστορίας
στο σχολείο*

ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Μέσα από την έρευνα και τη μελέτη της τοπικής ιστορίας ο μαθητής αποκτά γνώσεις, αναπτύσσει δεξιότητες και διαμορφώνει στάσεις που του επιτρέπουν να:

- Αντιμετωπίζει ερευνητικά το περιβάλλον διατυπώνοντας υποθέσεις εργασίας.
- Κατανοεί τον περιβάλλοντα φυσικό, δομημένο και κοινωνικό χώρο και να εντάσσεται δημιουργικά σ' αυτόν.
- Εντοπίζει, επιλέγει, αξιολογεί και αξιο-

ποιεί τις κατάλληλες πηγές πληροφόρησης.

- Παρατηρεί, περιγράφει, συγκρίνει και εξηγεί τους λόγους για τους οποίους τα πράγματα έλαβαν την παρούσα μορφή τους στο συγκεκριμένο χώρο.
- Ενεργοποιείται δημιουργικά στις προσπάθειες διατήρησης της πολιτισμικής φυσιογνωμίας του τόπου του.
- Σφυρηλατεί τους δεσμούς του με τον τόπο στον οποίο ζει.

Νεοκλασική αρχιτεκτονική (επιστολικό δελτάριο), Βόλος, 1900

θύλους κτλ.). Μέσα από την έρευνα θεμάτων τοπικής κλίμακας, ο μαθητής έρχεται σε επαφή με το τοπικό παρελθόν συστηματικά και, αυτενεργώντας, προσεγγίζει τα προβλήματα του τόπου και τις λύσεις που δόθηκαν σε παλαιότερες εποχές, αξιολογεί παρωχημένες καταστάσεις, τις συγκρίνει με το παρόν και σφυρηλατεί σε μια έλλογη βάση τους δεσμούς του με τον τόπο στον οποίο ζει. Παράλληλα, η

Ενεργητική συμμετοχή του μαθητή

μελέτη της τοπικής ιστορίας επιτρέπει στο μαθητή να νοσηματοδοτεί το ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον και να κατανοεί πληρέστερα τις σύγχρονες εξελίξεις στον κοινωνικό του χώρο. Ο **μαθητής μαθαίνει να παρατηρεί**, να περιγράφει, να συγκρίνει και να εξηγεί τους λόγους για τους οποίους έλαβαν τα πράγ-

ματα τη μορφή που έχουν σήμερα στο συγκεκριμένο χώρο, αναπτύσσοντας επαγωγική ιστορική σκέψη.

Μέσα από την ενεργητική ανακάλυψη του τοπικού παρελθόντος θα συνειδητοποιήσει ο μαθητής τη σημασία του γεωγραφικού παράγοντα στη διαμόρφωση της ιστορικής εξέλιξης του τόπου του (βλ. δείγματα 2, 3, 4, 5, 6). Θα συνειδητοποιήσει, επίσης, ότι η κατανόηση της τοπικής κοινωνίας προϋποθέτει τη μελέτη πολλών πτυχών της (πολιτικής, πολιτισμικής, οικονομικής, θρησκευτικής). Προς αυτή την κατεύθυνση έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να γνωρίσουμε από την τοπική ιστορία όχι μόνο το μοναδικό, το εξαιρετικό και το μνημειακό, αλλά, ταυτόχρονα, και το καθημερινό· το μόχθο και τις λύσεις που έδωσαν, για να επιβιώσουν, οι άνθρωποι του παρελθόντος. Οι τοπικοί πολιτισμοί διασώζουν, όσο διασώζουν ακόμη, στοιχεία από την ανθρώπινη πάλη για επιβίωση και δημιουργία σε εποχές πραγματικά δύσκολες.¹¹

Δεν είναι, λοιπόν, μικρή η ωφέλεια που αποκομίζει ο μαθητής, αλλά και συνολικά η κοινωνία στην οποία αυτός θα λειτουργήσει ως πολίτης, από τη σαφή γνώση των διαχρονικών προβλημάτων και των ειδικών χαρακτηριστικών της πληθυσμιακής ομάδας στην οποία αυτός και η οικογένειά του είναι ενταγμένοι. Η μελέτη της τοπικής ιστορίας με την κατανόηση των στοιχείων αυτών, με κριτικό πνεύμα και χωρίς διαθέσεις εξωραϊσμού και εξιδανίκευσης των πάντων, προάγει τη συλλογική αυτογνωσία. Πρόκειται για μια κατάκτηση, η οποία, στο βαθμό που θα επιτευχθεί, μπορεί να συμβάλει στην αυτοβελτίωση της κοινωνίας, στην ανάπτυξη πνεύματος ανοχής προς τον άλλο και, γενικά, προς τη διαφορετικότητα, καθώς επίσης στην επίγνωση ότι οι ιδιαιτερότητες, θετικές ή αρνητικές, των ανθρώπων σε ένα κοινωνικό σύνολο διαμορφώνουν δυναμικές για την υπέρβαση προβλημάτων, όπως συνέβαινε στις κοινωνίες του παρελθόντος.

Η μελέτη της τοπικής ιστορίας στο σχολείο είναι καθοριστική για τη σύνδεση στη συνείδηση των μαθητών, μέσα από τις συγκεκριμένες πραγματικότητες του φυσικού και κοινωνικού χώρου, των επιπτώσεων των

Πλύσιμο φλοκάτης, Βούλα Τρικάλων, 1961

αποφάσεων των ανθρώπων των προηγούμενων γενεών για το παρόν, αλλά και αυτών του παρόντος για το μέλλον του τόπου, *συνειδητοποίηση που αυτονόητα υπαγορεύει την υπευθυνότητα στους σημερινούς πολίτες κατά τη λήψη αποφάσεων* (βλ. δείγματα 1, 3, 6, 9). Εξάλλου, μέσα από τον εντοπισμό των τοπικών ιδιαιτεροτήτων, τις συγκρίσεις και αξιολογήσεις που πραγματοποιούνται στη διάρκεια της μελέτης της τοπικής ιστορίας, προάγεται η αναγνώριση από τους μαθητές της πολυμορφίας και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων ως πολύτιμων φορέων του πολιτισμικού πλούτου της χώρας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την τοπική ιστορία έχει εκδηλωθεί και στη χώρα μας τις τελευταίες δεκαετίες.¹² Στο πλαίσιο αυτού του ενδιαφέροντος μπορούμε να εντάξουμε και όσα πραγματοποιούν πολλά μουσεία, σε συνεργασία με τα υπουργεία Πολιτισμού και Παιδείας, όπως, λ.χ., η εκπόνηση μελετών και η οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όπου οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά. Παράλληλα, με-

Επαγγέλματα που χάνονται

γάλος είναι ο αριθμός των συνεδρίων υψηλής επιστημονικής στάθμης που έχουν ως αντικείμενό τους θεματικές της τοπικής ιστορίας.

Όσον αφορά την επιτυχία των στόχων του μαθήματος στο ελληνικό σχολείο, είναι προφανές ότι σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς μας, διότι πρόκειται για αντικείμενο το οποίο τους παρέχει πολλές δημιουργικές δυνατότητες, προϋποθέτει όμως όχι μόνο γνώσεις και ευαισθησίες για τα συναφή θέματα, αλλά και ιδιαίτερες μεθοδολογικές προσεγγίσεις.¹³

Ωφελιμότητα της Τοπικής Ιστορίας

4 Τρόποι προσέγγισης της Τοπικής Ιστορίας στο σχολείο

1. Η επιλογή του θέματος

Είναι προφανές ότι κάθε ιστορικός προσδιορίζει το θέμα έρευνάς του και τη μέθοδο που θα ακολουθήσει ανάλογα με τις ιδιαίτερες ευαισθησίες και προτιμήσεις του, το διαθέσιμο υλικό και τις ερευνητικές του δυνατότητες. Ως προς τις τελευταίες, είναι αυτονόητο ότι οι μαθητές της Γ' Γυμνασίου δε διαθέτουν τις ερευνητικές προϋποθέσεις που παρέχει η πανεπιστημιακή εκπαίδευση (αρχαιονομική, διπλωματική και παλαιογραφική εκπαίδευση, μεθοδολογία έρευνας κτλ.). Αυτό είναι ένα βασικό δεδομένο που χρειάζεται να ληφθεί ιδιαίτερα υπόψη από το διδάσκοντα, ώστε να προγραμματίζει δραστηριότητες που δεν υπερβαίνουν τις δυνατότητες των μαθητών.

Καθοριστικής σημασίας για την επίτευξη των στόχων του μαθήματος είναι η **επιλογή του θέματος**. Συνήθης επιλογή για τους ασχολούμενους με την τοπική ιστορία είναι ο

προσδιορισμός του θέματος κατά τρόπο γενικό (π.χ., «Η ιστορία της τάδε πόλης»). Είναι προφανές ότι η επίτευξη τέτοιων φιλόδοξων στόχων είναι εξαιρετικά δύσκολη, δεδομένου ότι οι συνιστώσες θεμάτων του είδους αυτού προϋποθέτουν άνεση χρόνου και εξέταση μεγάλου όγκου πηγών.

Πριν από την επιλογή του θέματος, χρειάζεται να διερευνηθεί από το διδάσκοντα η περιοχή, προκειμένου να εντοπιστεί η καταλληλότερη για τους μαθητές «μονάδα τοπικής ιστορίας». Θα πρέπει βέβαια να έχουμε υπόψη ότι οι μονάδες τοπικής ιστορίας δεν είχαν πάντα την ίδια σημασία για την τοπική κοινωνία, αφού κάποτε ήταν αναγκαίες και γι' αυτό δημιουργήθηκαν, σε κάποια χρονική στιγμή όμως η λειτουργία τους τροποποιήθηκε ή έγιναν ανενεργές. Ο διδάσκων χρειάζεται να διερευνήσει αν η υπό επιλογή μονάδα τοπικής ιστορίας πληροί τις προϋποθέσεις,

Ο μαθητής μαθαίνει πώς να μαθαίνει

**Άγαλμα του Ιωάννη Καποδίστρια
(έργο του Λεωνίδα Δρόση, 1885), Κέρκυρα**

ώστε η μελέτη της να οδηγήσει, στο πλαίσιο της σχολικής διαδικασίας, στα προσδοκώμενα

**Διαμόρφωση
του θέματος**

να από το μάθημα αποτελέσματα για τους μαθητές. Η αυθαίρετη επιλογή μιας μονάδας, η οποία συχνά συνδέεται με κάποιο σημαντικό μνημείο της περιοχής, ίσως να μην προσφέρεται, πέρα από την αναζήτηση μιας ειδικής βιβλιογραφίας, για σημαντικές ερευνητικές δραστηριότητες για τη σχολική πράξη.

Έτσι, η επιλογή της κατάλληλης μονάδας τοπικής ιστορίας αποτελεί την πρώτη αλλά όχι και την τελευταία μέριμνα του διδάσκο-

**Χαράλαμπος Παχής,
Η δολοφονία του Καποδίστρια**

ντος, ο οποίος χρειάζεται να προετοιμαστεί για τη συζήτηση με τους μαθητές, προκειμένου να διατυπώσουν το θέμα από κοινού. Είναι γεγονός ότι, κατά κανόνα, στις διατυπώσεις των θεμάτων τοπικής ιστορίας δύο παράγοντες αναφέρονται ρητά ή υπολανθάνουν: ο **τόπος** και οι **άνθρωποι**. Αυτοί αποτελούν το δίπολο, γύρω από το οποίο στρέφεται η θεματική της τοπικής ιστορίας. Η διερεύνηση του πρώτου πόλου είναι άκρως απαραίτητη, καθώς συμβάλλει αποφασιστικά στην απάντηση ερωτημάτων αναφερόμενων στους τρόπους με τους οποίους οι ιδιαιτερότητες του τόπου επηρέασαν τους ανθρώπους.

Εντούτοις, παρά τις διαφωτιστικές πληροφορίες που παρέχει η εξέταση του τόπου, δε θα πρέπει να οδηγηθούμε στην αντίληψη ότι για όλα τα εξεταζόμενα ζητήματα αποφάσισε η γεωγραφία,¹⁴ η τοπογραφία ή το κλίμα. Μια τέτοια αντίληψη θα οδηγήσει σε άκρως απογοητευτικά αποτελέσματα. Το ερώτημα «τι μπορώ να βρω για την ιστορία του τάδε τόπου» δεν είναι ουσιαστικά γόνιμο, καθώς δεν κινητοποιεί ερευνητικά το μαθητή, και το μόνο αποτέλεσμά του θα ήταν μια συμπληρωματική σύνθεση βιβλιογραφικών δεδομένων. Είναι χαρακτηριστικό ότι όσοι αντιλαμβάνονται την τοπική ιστορία μέσα από αυτό το πρίσμα οδηγούνται συχνά στην ανεκδοτολογική παράθεση άσχετων μεταξύ τους *συμβάντων* στον ίδιο τόπο. Η αποκλειστική εστίαση του ενδιαφέροντος στον «τόπο» δεν αποτελεί την καλύτερη προσέγγιση για την τοπική ιστορία.

Αντίθετα, η έμφαση στον όρο *άνθρωποι*, του προαναφερθέντος διπόλου, είναι εκείνη η επιλογή η οποία θα ενεργοποιήσει τα απαραίτητα για τη διεξαγωγή της έρευνάς μας ερωτήματα και θα την οδηγήσει σε αποτελέσματα που θα έχουν νόημα. Γιατί το αντικείμενο της ιστορίας, οιαδήποτε «ιστορική σχολή» και αν ακολουθούμε, είναι οι άνθρωποι, τα προβλήματά τους, συχνά μάλιστα αυτά που δημιουργεί ο «τόπος». Είναι οι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι επιχείρησαν να τα αντιμετωπίσουν, οι αποτυχίες τους, τα επιτεύγματά τους.

Είναι προφανές ότι μια προσέγγιση του είδους αυτού υπαγορεύει στον ερευνητή τη

διατύπωση ανθρωποκεντρικών ερωτημάτων. Τα ερωτήματα που αναφέρονται σε ανθρώπους και στις συνειδητές δραστηριότητές τους είναι κατεξοχήν παραγωγικά κατά τη διεξαγωγή της ιστορικής έρευνας, η δουλειά του ιστορικού δεν είναι άλλη από το να θέτει μια σειρά από έξυπνες ερωτήσεις στις πηγές. Πρόκειται φυσικά για ερωτήσεις που έχουν ως επίκεντρο τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Θα σημειώσουμε όμως και πάλι ότι ο όρος «έξυπνες ερωτήσεις», στο βαθμό που αφορά την ευθύνη του διδάσκοντος, αναφέρεται σε αυτές που, εκκινώντας από μια υποθετική σχέση, αποσκοπούν στο να διερευνήσουν την ισχύ της, λαμβάνοντας υπόψη τη δυνατότητα των πηγών να απαντήσουν, άμεσα ή έμμεσα.

Ας χρησιμοποιήσουμε ένα παράδειγμα προβληματισμού ως προς τη διατύπωση του θέματος. Γνωρίζοντας από τη γενική ιστορία το σημαντικό ρόλο της σταφιδοπαραγωγής για την εθνική οικονομία, καθώς επίσης τις ποικίλες και σημαντικές επιπτώσεις του σταφιδικού ζητήματος, επιλέγουμε να το μελετήσουμε σε επίπεδο τοπικής ιστορίας στην Ηλεία. Αν επιλέξουμε τη διατύπωση «Η σταφίδα της Ηλείας κατά τα τέλη του 19ου αι.», θα διαπιστώσουμε ότι περιλαμβάνει τρεις έννοιες, από τις οποίες η πρώτη ορίζει το αντικείμενο της έρευνας, ενώ οι δύο άλλες θέτουν το τοπικό και το χρονικό πλαίσιο της. Ουσιαστικά λοιπόν ζητάμε τα πάντα για μία μόνο έννοια, την πρώτη, ενώ απουσιάζει από τη διατύπωση η υπό διερεύνηση σχέση. Είναι προφανές ότι η διατύπωση αυτή δεν είναι καθοδηγητική ως προς το ζητούμενο. Ενδεχομένως υπαγορεύει στους μαθητές να ασχοληθούν με το θέμα σφαιρικά, επιχειρώντας όλες τις δυνατές προσεγγίσεις: πού, πότε, γιατί, πώς κ.ο.κ. Πρόκειται για ένα περίπλοκο σύνολο ερωτημάτων με αρκετές επικαλύψεις, το οποίο είναι βέβαιο ότι θα προκαλέσει σύγχυση. Μια τέτοια διατύπωση, εξάλλου, δεν ανταποκρίνεται στις χρονικές και ερευνητικές προϋποθέσεις της μαθητικής έρευνας, καθώς το αποτέλεσμα μιας τέτοιας έρευνας απαιτεί τη συγγραφή εκτενούς μονογραφίας. Για το λόγο αυτό η παρουσία μίας και μοναδικής έννοιας στο

Το γεφύρι του Πλακίδα, χτισμένο το 1814, κοντά στους Κήπους Ζαγορίου

θέμα αντενδείκνυται. Μια περισσότερο προσανατολιστική διατύπωση του θέματος, της μορφής, λ.χ., «Ο ρόλος της σταφιδοπαραγωγής της Ηλείας στη δημογραφική κατάσταση της περιοχής κατά την περίοδο 1880-1910», θα βοηθούσε στη συγκεκριμενοποίηση της ερευνητικής προσπάθειας, καθώς ο προσδιορισμός της υπό διερεύνηση σχέσης είναι προφανής. Η διατύπωση του θέματος, εξάλλου, δεν απαγορεύει να θίξουμε και ορισμένα περιφερειακά ζητήματα· είναι όμως σαφές ότι το κύριο βάρος της έρευνας θα εστιαστεί στη σχέση των καμπυλών ζήτησης του προϊόντος με εκείνες της δημογραφίας του χώρου

**Διερεύνηση
του θέματος**

Βάλια Σεμερτζίδα, Το όργωμα

κατά τη συγκεκριμένη περίοδο και στην προσπάθεια ερμηνείας των συναφειών τους (βλ. δείγμα 9).

Όσον αφορά το χαρακτήρα των ειδικότερων ερωτημάτων που θα επακολουθήσουν, θα παρατηρήσουμε ότι από τη διατύ-

**Προσδιορισμός
και
αποσαφήνισης**

πωσή τους εξαρτάται η ακρίβεια και η σαφήνεια των απαντήσεων που θα λάβουμε. Τα ερωτήματα αυτά είναι δυνατόν να αναφέρο-

νται σε ευρύ φάσμα ανθρώπινων δραστηριοτήτων του παρελθόντος. Μεθοδολογικά, ενδείκνυται τα αρχικά ερωτήματα να έχουν σημαντικό εύρος, χωρίς να στερούνται σαφήνειας, και στη συνέχεια να εξειδικεύονται, ανάλογα με τις διαθέσιμες πηγές. Τέτοια αρχικά ερωτήματα είναι αυτά του τύπου: «Πόσο μεγάλη ήταν η ανθρώπινη ομάδα που μας ενδιαφέρει; Ποια η κοινωνική της σύνθεση και δομή; Ποιες οι συνθήκες κατοικίας των μελών της; Πώς κέρδιζαν οι άνθρωποι τη ζωή τους; Ποιος ο ρόλος της θρησκείας στην ομάδα; Ποια τα κοινά ενδιαφέροντα και οι αγωνίες τους; Πώς διασκέδαζαν; Πώς εκπαιδευόνταν;». Η ανάλυση του αρχικού γενικού ερωτήματος, με το οποίο διατυπώνεται το θέμα-ζητούμενο, εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τη διαθεσιμότητα συναφών πηγών και τη δυνατότητά τους να δώσουν απαντήσεις.

II. Τα σχέδια εργασίας – Η μέθοδος project

Η μέθοδος προσέγγισης θεμάτων τοπικής διάστασης δε διαφέρει από τις μεθόδους έρευνας που χρησιμοποιεί η γενική ιστορία: επιλογή του θέματος, διαμόρφωση των ερωτημάτων, μελέτη των πηγών και των πληροφοριών, αφομοίωση, κριτική αντιμετώπιση των πηγών, παρουσίαση, σύνθεση, αξιολόγηση.

Σημαντικό αποτέλεσμα του σύγχρονου παιδαγωγικού προβληματισμού ως προς τη διδακτική μεθοδολογία, η οποία στηρίζεται

**Αποτελεσματικότητα
του project**

στις αρχές της αυτενέργειας και της συμμετοχικής μάθησης, αποτελεί η μέθο-

δος project. Η μέθοδος αυτή μειώνει στο ελάχιστο την απόσταση μεταξύ σχολείου και

κοινωνικού περιγύρου, καθώς συνδέει τη σχολική εργασία με δραστηριότητες στον κοινωνικό χώρο.

Ο όρος project αναφέρεται στην οργάνωση και ανάπτυξη σχεδίων-έργων κάθε μορφής και σε κάθε επίπεδο· η διάρκεια ενός τέτοιου σχεδίου είναι δυνατόν να κυμαίνεται από 2-3 διδακτικές ώρες μέχρι και ολόκληρο το διδακτικό έτος. Τα στάδια ενός project, ανεξάρτητα από τη διάρκειά του, είναι τέσσερα:

- Διατύπωση του σκοπού του θέματος. Στο στάδιο αυτό είναι απαραίτητη η συμμετοχή των μαθητών και η διακριτική παρέμβαση του εκπαιδευτικού.
- Σχεδιασμός των διαδικασιών που θα ακολουθήσουν οι μαθητές.
- Εκτέλεση του προγράμματος βάσει του σχεδιασμού, με ενδεχόμενες τροποποιήσεις που υπαγορεύουν ειδικές συνθήκες κατά την εκτέλεση.
- Αξιολόγηση του έργου: α) διαμορφωτική, στη διάρκεια οργάνωσης και εκτέλεσης, β) τελική, για τη διαπίστωση της επίτευξης των στόχων του προγράμματος. Η τελική αξιολόγηση γίνεται από τους ίδιους τους μαθητές με τη βοήθεια του καθηγητή, ώστε να διαπιστώσουν μόνοι τους κατά πόσο το πρόγραμμα είχε την αναμενόμενη επιτυχία. Στόχος της αξιολόγησης είναι να αναπτύξουν οι μαθητές κριτήρια και μεθόδους κριτικής και αυτοκριτικής.¹⁵

Απαραίτητες προϋποθέσεις για την αποτελεσματικότητα ενός project είναι η αποδοχή ορισμένων βασικών αρχών λειτουργίας της ομάδας των μαθητών, όπως: *συγκεκριμένοι κανόνες συμπεριφοράς, σαφής διατύπωση στόχων, πολυεπίπεδη επικοινωνία και συνοχή της ομάδας*. Όσον αφορά το ρόλο του εκπαιδευτικού στο πλαίσιο ανάπτυξης του project, αυτός είναι πολύπλευρος, στηρίζεται στις σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις, αλλά κυρίως συνίσταται σε «δράση από το παρασκήνιο». Αυτό σημαίνει ότι ο εκπαιδευτικός παρεμβαίνει μόνο όταν είναι απαραίτητο και συμμετέχει χωρίς να προκαταλαμβάνει ή να κατευθύνει τις προσπάθειες των μαθητών.¹⁶

Όπως αναφέρθηκε, κατά την επιλογή του θέματος, ο καθηγητής λαμβάνει υπόψη τις δυσκολίες που υπάρχουν και που οφείλονται κυρίως στη φύση της σχολικής έρευνας και στην καταλληλότητα των πηγών. Η μελέτη της τοπικής ιστορίας αρχίζει από συγκεκριμένες παραστάσεις, ενώ η γενική ιστορία είναι γνώση που δεν προέρχεται από άμεση εμπειρία. Κάποιο φρούριο, ένα μνημείο, ένας αρχαιολογικός χώρος, ένα τοπωνύμιο που θυμίζει ιστορικά περιστατικά στους κατοίκους της περιοχής, το όνομα ενός δρόμου ή μιας πλατείας, μια παλιά φωτογραφία, όλα αυτά τα στοιχεία της ιστορίας ή της ιστορικής μνήμης, ορατά και γνώριμα στο μαθητή, διευκολύνουν στη συνέχεια την κατανόηση της γενικής ιστορίας, που διαφορετικά μένει απόμακρη, αφηρημένη και ακατανόητη. Επειδή ο μαθητής δεν είναι σε θέση να εισέλθει στις ιστοριογραφικές διαδικασίες μέσω των πηγών, ο καθηγητής χρειάζεται να δώσει το έναυσμα, το ερέθισμα και το αντικείμενο έρευνας, παρουσιάζοντας τη σχετική βιβλιογραφία, τις προσπελάσιμες αρχειακές πηγές και τις προστιές μαρτυρίες. Βεβαίως, οι μαθητικές έρευνες δεν πρέπει να περιορίζονται, όπως είπαμε, στα μεγάλα γεγονότα, στα σημαντικά μνημεία και τα φρούρια, αλλά να επεκτείνονται στο ευρύτερο φάσμα της κοινωνικής ζωής, των δομών, των επαγγελμάτων κτλ.

Ας πάρουμε ένα παράδειγμα εφαρμογής της μεθόδου project στην τοπική ιστορία.

Οι επισκέψεις σε μουσεία, βιβλιοθήκες και αρχαιολογικούς χώρους αποτελούν συνήθεις δραστηριότητες της σχολικής ζωής. Το περιβάλλον των χώρων αυτών είναι οικείο στους μαθητές και αποτελεί μια ενδιαφέρουσα πηγή αφόρμησης για έρευνα σε επίπεδο τοπικής ιστορίας. Υποθέτουμε ότι έπειτα από συζήτηση στην τάξη, προσανατολιζόμαστε τη σχετική έρευνα στη βιβλιοθήκη της πόλης· ειδικότερα, μας ενδιαφέρει να μελετήσουμε το ρόλο της στον κοινωνικό χώρο. Ο σκοπός του σχεδίου εργασίας, που μπορεί να προκύψει κατά το πρώτο στάδιο, ύστερα από τη συζήτηση, διατυπώνεται με σαφήνεια: «Η συμβολή της Βικελαίας Βιβλιοθήκης στην πνευματική ανάπτυξη της πόλης κατά την τελευταία δεκαετία» (βλ. δείγμα 8).

Ο Αλ. Δελημούζος με μαθήτριες και προσωπικό του Παρθενώνα Βόλου, 1911

Στο **στάδιο του σχεδιασμού** προσδιορίζονται, μέσα στο πλαίσιο των δυνατοτήτων των μαθητών και του διαθέσιμου χρόνου, οι άξονες στους οποίους θα κινηθεί η έρευνα και στους οποίους προσαρμόζεται η ομαδοποίηση των μαθητών, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητές τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, είναι δυνατόν να προσδιοριστούν 3 άξονες.

*Μέθοδος project
και θέματα
Τοπικής Ιστορίας*

- Η έρευνα της κίνησης της βιβλιοθήκης κατά την υπό εξέταση περίοδο.
- Η έρευνα της θεματικής ζήτησης και του εμπλουτισμού της βιβλιοθήκης.
- Η εξέταση του ρόλου της βιβλιοθήκης ως κέντρου πνευματικών εκδηλώσεων.

Είναι προφανές ότι οι άξονες αυτοί χρειάζεται να εξειδικευτούν σε συγκεκριμένες δραστηριότητες, για την ολοκλήρωση των οποίων θα διαμορφωθεί χρονοδιάγραμμα. Θα προσδιοριστούν επίσης οι βασικές πη-

Η Εθνική Βιβλιοθήκη

Γραμματόσημο προς τιμήν του ευεργέτη Γ. Ριζάρη, στο οποίο απεικονίζεται και η Ριζάρειος Σχολή

γές πληροφόρησης, που μπορεί να είναι τα βιβλία αναγνωστηρίου και δανεισμού, ερωτηματολόγια για τους υπαλλήλους, εκθέσεις της διεύθυνσης της βιβλιοθήκης προς τις προϊστάμενες αρχές, προγράμματα πολιτιστικών εκδηλώσεων, πιθανές εκδόσεις του ιδρύματος, συνεντεύξεις με τους εργαζόμενους και τους χρήστες κτλ. Χρειάζεται επίσης να συμφωνηθούν οι τρόποι καταγραφής και ταξινόμησης των δεδομένων, ενδεχομένως η δυνατότητα ένταξής τους σε μια ηλεκτρονική βάση, καθώς επίσης να ληφθεί υπόψη η ικανότητα των μαθητών να καταρτίζουν στατιστικούς πίνακες από τα δεδομένα της έρευνας, ώστε αυτοί να συμπεριληφθούν στην τελική σύνθεση που θα πραγματοποιηθεί σε ολομέλεια. Είναι επίσης αυτονόητο ότι ο διδάσκων φροντίζει ώστε τα μέλη των ομάδων να είναι εφοδιασμένα με το απαραίτητο κατά δραστηριότητα υλικό (μπλοκ σημειώσεων, φωτοτυπίες ερωτηματολογίων, φωτογραφική μηχανή, μαγνητόφωνο, κάμερα βιντεοσκόπησης).

Στο **στάδιο της εκτέλεσης**, και σε σαφώς

προσδιορισμένους χρόνους, πραγματοποιούνται συναντήσεις των μελών των ομάδων παρουσία του διδάσκοντος, παρουσιάζονται η πρόοδος της εργασίας κάθε ομάδας ή μέλους, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές κατά την έρευνα, οι ενδεχόμενες δυσλειτουργίες του προγράμματος. Όλα αυτά αντιμετωπίζονται με τις κατάλληλες αναπροσαρμογές, σε μια συνεχή διαμορφωτική αξιολόγηση. Τέλος, στον προγραμματισμένο χρόνο, οι ομάδες συνεργάζονται μεταξύ τους, ώστε, με βάση τα δεδομένα της έρευνας, να διαμορφωθεί το τελικό προϊόν της –ένα κείμενο, ένα CD ROM– στο οποίο θα παρέχεται κατά τρόπο εύληπτο η τεκμηριωμένη απάντηση στο αρχικό θέμα.

Στο τελευταίο στάδιο οι μαθητές και ο διδάσκων, με βάση συγκεκριμένα κριτήρια –όπως ο βαθμός πληρότητας της εργασίας, ο βαθμός τεκμηρίωσης των συμπερασμάτων, η ποιότητα της μορφής παρουσίασής τους–, εντοπίζουν τις ενδεχόμενες αδυναμίες

Αξιολόγηση του project

του τελικού προϊόντος, τα στοιχεία που επιδέχονται βελτίωση και τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν να επέλθουν οι σχετικές βελτιώσεις. Η εσωτερική αυτή **αξιολόγηση** καλό είναι να ανατροφοδοτηθεί με σχόλια που θα προκύψουν μετά τη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων της εργασίας, μια παρουσίαση η οποία μπορεί να γίνει μέσα από έντυπα, την ιστοσελίδα του σχολείου ή, ακόμα, την οργάνωση σχετικής εκδήλωσης και έκθεσης στο σχολείο ή και στο χώρο της βιβλιοθήκης.

5 Πηγές της Τοπικής Ιστορίας

Την τοπική ιστορία ενδιαφέρουν όλα τα είδη πηγών, όπως το φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον, τα αρχειακά έγγραφα, οι επιστολές, τα κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού (εργαλεία και μηχανές, οικιακά σκεύη και ενδυμασίες), οι σφραγίδες και τα νομίσματα, τα λογοτεχνικά έργα, ο τύπος, τα έργα τέχνης, οι φωτογραφίες και το κινηματογραφικό υλι-

Κατηγορίες πηγών

κό, η προφορική παράδοση και οι προφορικές μαρτυρίες.¹⁷ Είναι προφανές ότι ο βαθμός αξιοπιστίας των πηγών αυτών, από τις οποίες άλλες είναι άμεσες και άλλες έμμεσες, ποικίλλει, και είναι έργο του διδάσκοντος να τον προσδιορίσει, ώστε να προφυλάξει τους μαθητές από επισφαλή συμπεράσματα.

Αν και οι πηγές πληροφόρησης για τη διερεύνηση ζητημάτων τοπικής ιστορίας εί-

ναι ποικίλες, η αρχική πληροφόρηση, όταν αυτό είναι εφικτό, προέρχεται από δημοσιευμένα άρθρα και βιβλία, αυτονόητο όμως είναι ότι δεν εξαντλείται σ' αυτά. Μια κριτική μάλιστα προσέγγιση των πηγών αυτών είναι δυνατόν να αναδειξει σημαντικά ζητούμενα τα οποία δεν καλύπτονται επαρκώς από αυτές. Πέρα από τη βιβλιογραφία, ο τοπικός τύπος αποτελεί για τις νεότερες ιστορικές περιόδους σημαντικότερη πηγή και μπορούμε να τον αναζητήσουμε είτε σε τοπικά πνευματικά ιδρύματα (βιβλιοθήκες) είτε στους εκδοτικούς φορείς. Σημαντικότατο πρωτογενές υλικό (έγγραφα, πρακτικά, ληξιαρχικές πράξεις κτλ.) θα εντοπίσουμε στα κατά τόπους Γενικά Αρχεία του Κράτους, αλλά και σε αυτά διάφορων δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, όπως είναι ο Δήμος, το Επιμελητήριο, η Νομαρχία, το Σχολείο (βλ. δείγμα 7). Πληροφορίες επίσης για μια περιοχή θα εντοπίσουμε σε υπηρεσιακές εκδόσεις υπουργείων και δημόσιων οργανισμών που αφορούν τα αντικείμενα της δραστηριότητάς τους. Στις γραπτές πηγές της τοπικής ιστορίας είναι δυνατόν να ενταχθούν επίσης λογοτεχνικά έργα, ιδιαίτερα τα ταξιδιωτικά, τα ηθογραφικά κείμενα, καθώς και τα ιστορικά μυθιστορήματα. Πέρα όμως από τις γραπτές πηγές, η πληροφόρησή μας θα εμπλουτιστεί με την προφορική συνέντευξη (βλ. δείγματα 1, 2, 5, 6), το κατάλληλο φωτογραφικό υλικό αλλά και με ηχητικές μαρτυρίες, που μπορεί κανείς να αναζητήσει σε αρχεία ραδιοφωνικών σταθμών ή και εκδόσεις δίσκων, CD κτλ., ενώ κινηματογραφικές πηγές (ντοκιμαντέρ ή και παλαιές ελληνικές ταινίες) μπορεί κανείς να εντοπίσει σε ταινιοθήκες και video club· τέλος, ακόμα και τα ταπεινά παλαιά αντικείμενα της καθημερινής χρήσης είναι δυνατόν να συναποτελέσουν ενδιαφέρον υλικό, αρκεί να τεθούν τα κατάλληλα κάθε φορά ερωτήματα.

Από τις πολυάριθμες αυτές κατηγορίες πηγών της τοπικής ιστορίας, πιο προσιτές στους μαθητές αποτελούν το υλικό περιβάλλον και τα στοιχεία του, τα πάσης φύσεως έγγραφα, ο τύπος και οι προφορικές μαρτυρίες και, τέλος, η λογοτεχνική παραγωγή που αναφέρεται στον υπό εξέταση τόπο.

Η βυζαντινή Μονή της Παντάνασσας, 15ος αι., Μυστράς

Θεωρούμε λοιπόν σκόπιμο να αναφερθούμε αναλυτικότερα στις πηγές αυτές.

Πηγές της Τοπικής Ιστορίας

- Φυσικό και δομημένο τοπίο
- Αρχειακά έγγραφα
- Επιστολές
- Εφημερίδες και περιοδικά
- Προφορική παράδοση και μαρτυρίες
- Φωτογραφίες, χάρτες
- Υλικοτεχνικές υποδομές, μηχανές, εργαλεία, σκεύη
- Ενδυμασία, διακόσμηση
- Σφραγίδες, γραμματόσημα, νομίσματα
- Κινηματογραφικά και τηλεοπτικά ντοκουμέντα
- Ηχητικές και ηλεκτρονικές πηγές πληροφόρησης
- Εικαστικά και λογοτεχνικά έργα
- Απογραφές και στατιστικοί πίνακες

► **Ι. Το υλικό περιβάλλον**¹⁸ αποτελεί, όπως επισημάνθηκε, σημαντική πηγή πληροφόρησης για την τοπική ιστορία, ενώ τα στοιχεία του χρησιμεύουν κατά κανόνα ως πηγές αφόρμησης της έρευνας. Πέρα από τα σταθερά στοιχεία του τοπίου που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, η έρευνα θα επιδιώξει να αποκωδικοποιήσει τις ανθρώπινες παρεμβάσεις σ' αυ-

*Ανάγνωση
του τοπίου*

Άποψη του Ναυπλίου

Η Βάθεια με τους χαρακτηριστικούς πύργους της, Μάνη

τό, επειδή αποτελούν δυνητικά ιστορικό τεκμήριο, αρκεί να κατέχουμε τον κώδικα ανάγνωσής του.¹⁹ Ένα εγκαταλελειμμένο στοιχείο του τοπίου, είτε πρόκειται για αστική συνοικία ή αγροτικό οικισμό ή και ένα κτίσμα, αποτελεί ερέθισμα, καθώς θέτει ερωτήματα (πότε, γιατί, πώς, πού κτλ.), των οποίων οι απαντήσεις δεν είναι έργο της φαντασίας αλλά της έλλογης και μεθοδικής τεκμηρίωσης. Δεν αποκλείεται βέβαια το ίδιο το τοπίο να παρέχει τα δεδομένα για ερμηνείες αναφορικά με τις παρεμβάσεις του ανθρώπου σ' αυτό. Η μελέτη του τοπίου σε συνδυασμό με αυτήν των χαρτών, τοπογραφικών σχεδίων, παλαιών απεικονίσεων ή και αεροφωτογραφιών είναι δυνατόν να φωτίσει πολλά από τα ζητούμενα της τοπικής ιστορίας.

Το τοπίο, αστικό ή αγροτικό, όπως παρουσιάζεται, είναι το αποτέλεσμα διαδοχικών επικαλυπτόμενων γραφών της φυσικής και ανθρώπινης δραστηριότητας πάνω σ' αυτό. Η ανάγνωση των γραφών αυτών δεν είναι πάντα εύκολη, καθώς ό,τι εμφανίζεται μπροστά μας αποτελεί ένα δυσανάγνωστο αποτέλεσμα αυτών των επικαλυπτόμενων διαδοχικών γραφών, από τις οποίες οι μεταγενέστερες, κατά κανόνα, έχουν εξαλείψει τμήμα των προγενέστερων. Πέρα από τη δυσκολία αυτή της ανάγνωσης του τοπίου, ο ερευνητής αντιμετωπίζει και άλλα προβλήματα-κινδύνους, όπως το να επηρεαστεί η προσέγγισή του από τις σύγχρονες χρήσεις του χώρου, την αισθητική ή οικονομική του σημασία κ.ο.κ. Τα παραδείγματα μεταβολών του τοπίου στον ελλαδικό χώρο είναι πάμπολλα.²⁰

Το αγροτικό τοπίο, η διαμόρφωση του ανάγλυφου και ο εντοπισμός των ενδιαφερόντων χαρακτηριστικών του, τα ίχνη ανθρώπινων εγκαταστάσεων ή οικονομικών δραστηριοτήτων σ' αυτό αποτελούν πληροφορίες που εγείρουν γόνιμα ερωτήματα σχετικά με το μέγεθος των εγκαταστάσεων, τις οικονομικές δραστηριότητες του πληθυσμού, τα δίκτυα επικοινωνίας κτλ. Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί υπαγορεύουν τη διατύπωση ερωτημάτων σχετικά με το χρόνο και τους λόγους της συγκρότησης και της εγκατάλειψης, ερωτήματα στα οποία συχνά μπορεί να απαντήσει το ίδιο το τοπίο. Ίχνη ανθρώπινης δρα-

στηριότητας, όπως ο τεμαχισμός της αγροτικής γης, οι μέθοδοι αντιστήριξης του εδάφους, τα μέσα επεξεργασίας της αγροτικής παραγωγής, όπως ελαιοτριβεία, μύλοι κτλ., καταγράφονται και συζητούνται στο πλαίσιο της προσπάθειας ερμηνείας των ρόλων τους. Ανάλογες παρατηρήσεις καταγράφονται κατά την επόπτευση του αστικού τοπίου.

Από παρατηρήσεις του είδους αυτού ανατροφοδοτείται ο προβληματισμός σχετικά με τις φάσεις της τοπικής ιστορίας. Οπωσδήποτε, ο μαθητής χρειάζεται καθοδήγηση τόσο λόγω της πληθώρας των πληροφοριών όσο και της διαθεματικότητας που συνεπάγεται η αξιοποίηση του τοπίου ως πηγής πληροφόρησης. Για τους λόγους αυτούς, η έλλογη και στο πλαίσιο των δυνατοτήτων των μαθητών αυτής της ηλικίας οριοθέτηση των στόχων της έρευνας είναι καθοριστική για την αποτελεσματικότητά της. Τα ερωτήματα που θα τεθούν ενδείκνυται να μην είναι εξαιρετικά σύνθετα και να περιλαμβάνουν τη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ περιορισμένου αριθμού παραγόντων. Τέτοιες σχέσεις είναι δυνατόν να αναφέρονται σε συσχετισμούς ως ακολούθως:

- Στοιχεία του φυσικού ή ανθρωπογενούς τοπίου – επίδρασή τους στη διαμόρφωση ιδιαιτεροτήτων της τοπικής κοινωνίας (βλ. δείγματα 2, 3).
- Τοπικά προϊόντα – οικονομία / τεχνολογία / επαγγέλματα / εκπαίδευση (βλ. δείγματα 2, 5, 9).
- Συγκοινωνιακές συνθήκες – κοινωνική σύνθεση / οικονομία / τεχνολογία / εκπαίδευση (βλ. δείγματα 7, 8).
- Τοπικά ιδρύματα και φορείς – συμβολή τους στον τομέα αναφοράς τους (βλ. δείγμα 8).

Η μελέτη του τοπίου δεν οδηγεί οπωσδήποτε σε λύσεις των προβλημάτων· όμως συμβάλλει τουλάχιστον στη διατύπωση γόνιμων ερωτήσεων. Μετά την καταγραφή των πληροφοριών από την έρευνα πεδίου,²¹ απαραίτητη κρίνεται η αξιοποίηση και άλλων διαθέσιμων συναφών πηγών, όπως ο χάρτης, η παλαιά φωτογραφία, το χαρακτηριστικό, ο πίνακας ζωγραφικής, η αεροφωτογραφία, το τοπογραφικό σχέδιο, το κτηματολόγιο παρωχημένων εποχών, ώστε να διασταυρωθούν οι

Σκάρωμα σκάφους, Θάσος

πληροφορίες της επιτόπιας παρατήρησης. Αφού εξαντληθούν και οι πηγές αυτές, μπορούμε να προχωρήσουμε στη διατύπωση ασφαλέστερων συμπερασμάτων.

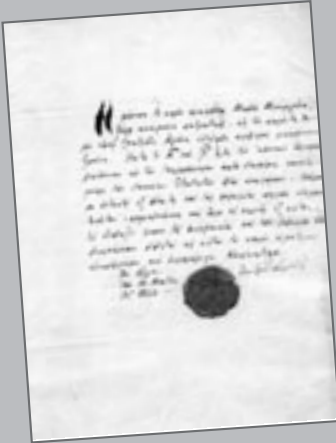
Η μελέτη και η γνώση του περιβάλλοντος, όταν γίνεται με εύστοχο τρόπο, δημιουργεί ιδιαίτερο δεσμό του μαθητή με αυτό, γεγονός που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα της μελέτης της τοπικής ιστορίας· γιατί είναι βέβαιο ότι ένας τέτοιος δεσμός θα οδηγήσει στο σεβασμό του περιβάλλοντος και, μεταξύ άλλων, θα ανακόψει μια έντονα παρατηρούμενη σήμερα τάση καταστροφής (π.χ. προσβολή κτιρίων και μνημείων). Η ιστορική μελέτη του περιβάλλοντος είναι ο καλύτερος τρόπος ανάπτυξης δεσμού με αυτό.

**Σεβασμός
του
περιβάλλοντος**

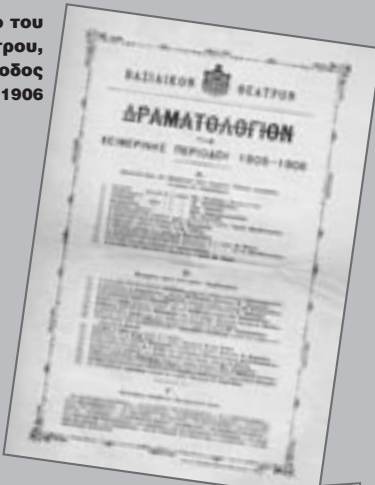
► **II. Τα έγγραφα.** Ιδιαίτερη σημασία για την έρευνα της τοπικής ιστορίας έχουν τα έγγραφα που διατηρούνται σε παλαιά συμβολαιογραφικά (νοταριακά) αρχεία, καθώς επίσης και εκείνα που ανήκουν σε οικογένειες, ιδρύματα ή επιχειρήσεις μιας περιοχής. Η ποικιλία και ο πλούτος των πληροφοριών που παρέχουν τα έγγραφα αυτά είναι προφανείς, καθώς αναφέρονται σε μεγάλο φάσμα δραστηριοτήτων. Στην περίπτωση χρήσης των πηγών αυτών ο διδάσκων θα χρειαστεί, πριν αναθέσει στους μαθητές την έρευνά τους, να βεβαιωθεί ότι είναι σε θέση να ανταποκριθούν στο έργο αυτό, δεδομένου ότι συχνά οι δυσανάγνωστες γραφές και οι παραχωρημένες μορφές της γλώσσας στις

**Χρήση
των εγγράφων**

**Αποδεικτικό
της συμβολής
της Μαντώσ
Μαυρογένους
στον Αγώνα
(υπογραφή:
Δημ. Υψηλάντης,
Αργος,
10 Μαρτίου 1823)**

**Δραματολόγιο του
Βασιλικού Θεάτρου,
χειμερινή περίοδος
1905-1906**

**Γεωγραφία
Νεωτερική
των Δημητρίων
Δανιήλ Φιλιππίδη
και Γρηγορίου
Κωνσταντά
(Βιέννη, 1791)**

πηγές αυτές συνιστούν πρόβλημα, ακόμα και για έμπειρους ερευνητές.

Περισσότερο προσιά στις δυνατότητες των μαθητών είναι τα *κοινοτικά, δημοτικά, νομαρχιακά και εκκλησιαστικά έγγραφα* του σχετικού πρόσφατου παρελθόντος, τα οποία παρέχουν πληροφορίες, κατά κανόνα αξιόπιστες, για ζητήματα που αφορούν σύνολα ανθρώπων, και αναφέρονται στο μέγεθος και τη σύνθεση του πληθυσμού των κατοίκων μιας περιοχής, τη δημογραφική εξέλιξη, τα επαγγέλματα, την οικονομική κατάσταση και άλλους τομείς. Τα στοιχεία αυτά είναι σκόπιμο, μετά τη συγκέντρωσή τους, να αποτυπώνονται με μορφή διαγράμματος, ώστε να παρέχουν την κατά το δυνατόν πιο εύληπτη εικόνα των σχέσεων που διαμορφώνονται στον υπό μελέτη τομέα. Σε τέτοιου είδους εργασίες απαιτείται εξαιρετική προσοχή, ώστε να αποφεύγονται βεβιασμένα συμπεράσματα. Για παράδειγμα, σε μια δημογραφική έρευνα, η σχέση γεννήσεων-θανάτων δεν αρκεί για την εξαγωγή συνθετικών συμπερασμάτων που θα αφορούν τις δημογραφικές τάσεις· χρειάζεται να μελετηθούν και οι αφίξεις-αναχωρήσεις στην περιοχή.

Για τον εντοπισμό του αρχαιικού υλικού προσφεύγουμε στους *δημοσιευμένους καταλόγους των αρχείων*, οι οποίοι επιτρέπουν να διαπιστώσουμε αν υφίσταται ενδιαφέρον υλικό για το αντικείμενο της έρευνάς μας. Πέρα από τους δημοσιευμένους καταλόγους, είναι αυτονόητο ότι αρχεία διαθέτουν οι διάφορες δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμοί, τα επιμελητήρια, καθώς και άλλοι φορείς, όπως η Εκκλησία, οι τράπεζες, οι βιομηχανίες κτλ. Ο εντοπισμός του αρχαιικού υλικού προϋποθέτει ενδιαφέρον και ερευνητική διάθεση από την πλευρά του εκπαιδευτικού.

Αν όλες αυτές οι προϋποθέσεις εξασφαλιστούν, απαραίτητη είναι η επίσκεψη του διδάσκοντος για εξέταση του υλικού αυτού, του είδους των πληροφοριών που περιλαμβάνει, καθώς και των δυνατοτήτων που έχουν οι μαθητές να το διαχειριστούν. Στην περίπτωση κατά την οποία διαπιστώνουμε ότι πληρούνται και οι προϋποθέσεις αυτές, ενημερώνουμε σχετικά τους μαθητές και τους δίνουμε οδηγίες για τον τρόπο εργασίας τους. Είναι ενδεδειγμένο, τουλάχιστον στην αρχή της έρευνάς τους, να τους

συνοδεύουμε, ώστε να διαπιστώσουμε ότι εξοικειώθηκαν τόσο με το περιβάλλον όσο και με τον τρόπο της εργασίας στο αρχείο.

Στις οδηγίες προς τους μαθητές θα επισημάνουμε την *αναγκαιότητα ακριβούς παραπομπής στις αρχειακές πληροφορίες* (θέση, αρίθμηση, χρονολογία του εγγράφου), τα ζητούμενα-πληροφορίες που χρειάζεται να συγκεντρώσουν, ενώ θα προτείνουμε τρόπους καταγραφής των διάφορων κατηγοριών πληροφοριών, ώστε οι μαθητές να είναι στη συνέχεια σε θέση να τις επεξεργαστούν εύκολα. Για παράδειγμα: Επιδιώκουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα «Ποια προϊόντα διακινούνται (εξάγονται – εισάγονται – περνούν transit) από το τάδε λιμάνι κατά τη δείνα χρονική περίοδο;». Αφού εντοπίσουμε το σχετικό αρχειακό υλικό και δώσουμε τις προαναφερθείσες οδηγίες στους μαθητές, τους υποδεικνύουμε το τμήμα του αρχειακού υλικού που θα ερευνηθούν, καθώς και τον τρόπο καταγραφής των αναφερομένων στα αρχειακά έγγραφα προϊόντων σε στήλες (ονομασία, προέλευση, προορισμός, ποσότητα κτλ.).

Μετά την ολοκλήρωση των καταγραφών, οι μαθητές θα παρουσιάσουν μια συνεκτική έκθεση των πληροφοριών αυτών και στη συνέχεια θα προχωρήσουν στη διατύπωση των σχετικών συμπερασμάτων.

► **III. Ο τοπικός τύπος** (ημερήσιος και περιοδικός) αποτελεί πολύτιμη πηγή πληροφοριών για την τοπική ιστορία, ιδιαίτερα για τα νεότερα χρόνια. Ο τύπος παρέχει πληροφορίες για την πολιτική, την καθημερινή ζωή, τις πολιτιστικές δραστηριότητες, την οικονομία, τα προβλήματα της περιοχής, για το παρόν αλλά και για το παρελθόν.

Πρόκειται για μια πηγή που είναι σχετικά εύκολα προσιτή, όμως το πλήθος των πληροφοριών που περιέχει δημιουργεί προβλήματα διαχείρισής τους. Στην καλύτερη περίπτωση, η αξιοποίησή του μπορεί να είναι εξαιρετικά αποδοτική, όταν εξετάζεται ένα ζήτημα σαφώς προσδιορισμένο στο χρόνο, καθώς εντοπίζουμε σε μια ομάδα εντύπων συγκεκριμένες ειδήσεις σε συγκεκριμένο χρόνο. Αντίθετα, δυσκολίες παρουσιάζει η πηγή αυτή στην περίπτωση που διερευνούμε ένα θέμα σε μια μεγάλη περίοδο.

Αυτό οφείλεται στο μεγάλο όγκο πληροφοριών που θα χρειαστεί να επεξεργαστούν οι μαθητές. Μια λύση στο πρόβλημα είναι η πραγματοποίηση *δειγματοληπτικής έρευνας*,²² είναι όμως σαφές ότι αυτό θα αποβεί εις βάρος της ακρίβειας της πληροφόρησης. Αν μια τέτοια λύση δεν κρίνεται ικανοποιητική, μπορούμε να εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας σε μια περίοδο πιο περιορισμένη, π.χ. μία δεκαετία.

Περισσότερο αποτελεσματική μπορεί να είναι η αξιοποίηση της πηγής αυτής, όταν

Κοχλίας.
Μηνιαίο περιοδικό
της Θεσσαλονίκης
(Α' τεύχος,
Δεκέμβρης 1945)

Το έγγραφο
της παράδοσης
της Μονεμβασίας
(Ιούλιος 1821)

Η Φωνή της Σύμης.
Μηνιαία εφημερίδα
που εκδίδεται
από το 1948

Θεσσαλία.
Εφημερίδα
του Βόλου
(8 Μαΐου 1886)

στοχεύουμε στη μελέτη μιας πολύ εξειδικευμένης μονάδας τοπικής ιστορίας, όπως είναι μια επαγγελματική ομάδα, μια δραστηριότητα ενός τοπικού συλλόγου κτλ. Σε κάθε περίπτωση είναι προφανές ότι πολύ αποτελεσματικότερη και πιο σφαιρική πληροφόρηση θα αποκομιστεί όταν, για το θέμα που μας απασχολεί, έχουμε προσφύγει σε περισσότερα του ενός έντυπα.

Μετά τον εντοπισμό του υλικού, ακολουθεί η αποδελτίωση των πληροφοριών οι οποίες δίνουν απαντήσεις στα ερωτήματα που έχουμε θέσει. Βάσει της επεξεργασίας αυτής, διατυπώνονται σε μια έκθεση τα σχετικά πορίσματα.

► **IV. Οι προφορικές μαρτυρίες** έχουν ιδιαίτερη σημασία για την τοπική ιστορία, αφού δίνει το λόγο στον άνθρωπο που βίωσε προσωπικά τα γεγονότα που αφηγείται. Η προφορική ιστορία μπορεί να προσεγγίζει και πληροφορίες του ψυχολογικού πεδίου, όπως αισθήματα, στάσεις, αντιθέσεις προσώπων και ομάδων, που δεν εντοπίζονται σε άλλες πηγές. Το ενδιαφέρον γίνεται ακόμα μεγαλύτερο,

Τεχνική της συνέντευξης

όταν η έρευνα αξιοποιεί μαρτυρίες ανθρώπων που είναι περιθωριακοί, αποκλεισμένοι από το κοινωνικό σύνολο και οι οποίοι δεν εμφανίζονται στις λοιπές πηγές. Στις περιπτώσεις αυτές, ο ερευνητής, αφού συντάξει το κατάλληλο ερωτηματολόγιο, μπορεί να συλλέξει σημαντικές πληροφορίες αυτού του πεδίου. Η έρευνα προφορικών μαρτυριών προσφέρει έτσι στον ιστορικό

συμπληρωματικές πληροφορίες: *καλύπτει τα κενά που αφήνουν οι γραπτές μαρτυρίες και, κυρίως, μας μεταφέρει το βιωματικό τρόπο με τον οποίο μια ομάδα ανθρώπων ανακαλεί και αναβιώνει τα παρελθόντα γεγονότα.* Αυτό δεν σημαίνει ότι η προφορική μαρτυρία είναι περισσότερο αντικειμενική από τις λοιπές. Το πρόσωπο που μιλά μπορεί να έχει ξεχάσει ή να ερμηνεύει διαφορετικά το παρελθόν, ή ακόμα να θέλει να μας παραπλανήσει. Αυτό που προέχει στην προφορική ιστορία δεν είναι μόνο η συλλογή πληροφοριών, αλλά το ότι προβάλλεται ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο το άτομο ή η ομάδα αντιλαμβάνονται και βιώνουν ένα γεγονός. Τις πληροφορίες που θα συλλέξει και θα οργανώσει ο ιστορικός από την έρευνα αυτή οφείλει να τις κατατάξει και να τις οργανώσει σε ιδιαίτερο αρχείο. Οφείλει επίσης να τις ελέγξει, να τις διασταυρώσει με κριτικό πνεύμα και επιφύλαξη.

Το **προφορικό αρχείο** που δημιουργούμε στο πλαίσιο της τοπικής ιστορίας είναι διαφορετικό από τα λοιπά ηχητικά αρχεία, δεδομένου ότι ο ερευνητής είναι αυτός που με τις κατάλληλες ερωτήσεις το διαμορφώνει. Αυτόνομο είναι ότι στις μαρτυρίες του τύπου αυτού το στοιχείο του υποκειμενισμού είναι έντονο, ενώ ελλοχεύουν και άλλοι κίνδυνοι που είναι δυνατόν να καταστήσουν την προσπάθειά μας αναποτελεσματική ή να οδηγήσουν σε εσφαλμένες εκτιμήσεις.

Για τους λόγους αυτούς χρειάζεται να τηρούνται ορισμένοι κανόνες (βλ. δείγμα 6). Η έρευνα για τον εντοπισμό των κατάλληλων προσώπων από τα οποία θα ζητηθεί η συνέντευξη είναι απαραίτητη. Είναι προφανές ότι μία και μοναδική συνέντευξη δεν παρέχει τα εχέγγυα της αντικειμενικότητας, και σκόπιμο είναι να προσφεύγουμε σε μια επαναληπτική συνέντευξη επιβεβαίωσης, που θα πραγματοποιηθεί σε απόσταση ικανού χρόνου από την προηγούμενη.²³ Ο μαθητής που παίρνει τη συνέντευξη θα πρέπει να αντιληφθεί ότι δε λειτουργεί ως δημοσιογράφος ούτε ως ανακριτής. Ειδικότερα, απαιτείται η κατάλληλη προετοιμασία με πρωταρχικό μέλημα τη διατύπωση του ερωτήματος: «Τι με ενδιαφέρει να πληροφορηθώ». Το ερώτημα αυτό θα αναλυθεί σε ειδικότερα ερωτήματα που θα τεθούν στο συ-

Δίστομο, 1945: Μαυροφόρες, ένα χρόνο μετά τη δολοφονία των κατοίκων από τους Ναζί

νομιλητή του. Ο μαθητής-ερευνητής θα πρέπει κατ' αρχάς να έχει γνώση για το θέμα, να είναι καλός ακροατής, αλλά και να έχει την ικανότητα να ερεθίζει τη μνήμη του συνομιλητή του, στον οποίο, εντούτοις, πρέπει να αφήνει την πρωτοβουλία. Η συνέντευξη καλό είναι να αρχίζει με «ουδέτερες» ερωτήσεις, οι οποίες σταδιακά θα εστιάζονται στα ενδιαφέροντα της έρευνας. Τα γόνιμα ερωτήματα δεν είναι γενικόλογα ή ασαφή, καθώς οι απαντήσεις θα είναι ανάλογες, ενώ ο ερευνητής αποφεύγει τις ερωτήσεις που υπαγορεύουν έμμεσα ή ζητούν να εκμαιεύσουν συγκεκριμένη απάντηση. Κατά τη διατύπωση των ερωτημάτων σκοπимо είναι να αποφεύγονται λέξεις ποικιλότητας φορτισμένες, ενώ σημειώνονται οι δισταγμοί ή οι σιωπές του συνομιλητή μας. Σκοπός, εξάλλου, του ερευνητή δεν είναι να κρίνει τα λεγόμενα του συνομιλητή του, αλλά να τα κατανοήσει και να τα ερμηνεύσει.

Ο χώρος πραγματοποίησης της συνέντευξης ενδείκνυται να μην είναι δημόσιος, ούτε να πραγματοποιείται αυτή παρουσία τρίτων. Σημαντικό για την αποτελεσματικότητα της εργασίας είναι το κλίμα και η **αίσθηση εμπιστοσύνης** που επιδιώκουμε να δημιουργηθεί. Απαραίτητο, φυσικά, είναι το μαγνητόφωνο ή η κάμερα σε περίπτωση βιντεοσκόπησης. Χρειάζεται, επίσης, διευκρίνιση στο συνομιλητή του τρόπου χρήσης των λεγομένων του (παραπομπές, έκδοση βιβλίου κτλ.). Στη διάρκεια της συνέντευξης καταγράφουμε σε σημειωματάριο στάσεις, κινήσεις, αντικείμενα που δείχνει ή προσκομίζει κτλ.

Εάν υπάρχουν οι δυνατότητες, όλα τα παραπάνω στοιχεία, τα οποία εκφράζουν, μεταξύ άλλων, την τόσο πληροφοριακή γλώσσα του σώματος, μπορούν να μαγνητοσκοπηθούν. Έτσι οι μαθητές μνούνται και στην τέχνη της βιντεοσκόπησης.²⁴

Η επόμενη φάση είναι η **μεταγραφή** του περιεχομένου της μαγνητοταινίας. Αν μας ενδιαφέρουν απλώς οι πληροφορίες, η μεταγραφή είναι δυνατόν να παρουσιάζει τους λόγους διορθωμένους εκφραστικά. Αν μας ενδιαφέρει η ατμόσφαιρα ή η διάλεκτος, κατά τη μεταγραφή μεταφέρεται επακριβώς ο προφορικός τόνος.

Ακολουθεί η **κριτική ανάλυση**. Στη φάση

Το ψαλίδισμα των σφουγγαριών στην Κάλυμνο

Λευκαδίτισσες μεταφέρουν το προϊόν των αλυκών, 1960

αυτή, πέρα από τις πληροφορίες, ενδεχομένως εντοπίζονται και αξιοποιούνται οι παραλείψεις, οι συγχύσεις, οι σιωπές, οι επαναλήψεις και οι αντιφάσεις. Συχνά, τα στοιχεία αυτά επιβάλλουν την αναζήτηση και άλλης προφορικής πηγής. Ας λάβουμε υπόψη επίσης ότι, αν το θέμα έχει ευρεία δημοσιότητα και βιβλιογραφία, ο συνομιλητής μας πιθανόν να έχει επηρεαστεί από απόψεις τρίτων. Για την άντληση συμπερασμάτων για ευρύτερα στρώματα, τάξεις και κατηγορίες, απαραίτητο είναι να λαμβάνονται συνεντεύξεις από περισσότερα πρόσωπα, και μάλιστα με διαφορετικά κριτήρια επιλογής τους (τάξη, φύλο, ηλικία, επάγγελμα κ.ο.κ.).

Οι παρατηρήσεις από το υλικό του προφορικού αρχείου κατηγοριοποιούνται και συζητιούνται, με σκοπό να καταλήξουμε σε συμπεράσματα. Φυσικά, η συνέντευξη δεν αποτελεί πανάκεια, όμως σε συνδυασμό με άλλες πηγές παίζει σημαντικό ρόλο, καθώς φωτίζει πεδία όπως το συναισθηματικό και εκείνο των πεποιθήσεων και των νοοτροπιών για τα οποία οι λοιπές κατηγορίες πηγών κατά κανόνα σιωπούν.

► **V. Η τέχνη: εικαστικές μαρτυρίες, κινηματογράφος, λογοτεχνία. Φωτογραφίες ή οπτικοακουστικό υλικό.** Στις πηγές που είναι δυνατόν να δώσουν πληροφο-

*Η τέχνη
ως πηγή
πληροφόρησης*

ρίες για μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων, οι οποίοι έζησαν στο παρελθόν, όπως για τους κατοίκους ενός νησιού, μιας πόλης, ενός χωριού, μιας συντεχνίας, μιας κοινωνικής ομάδας κ.ο.κ., εντάσσεται το έργο τέχνης, το οποίο συχνά προσφέρει πληροφορίες για το παρελθόν της περιοχής. Πίνακες ζωγραφικής, γλυπτά αλλά και φωτογραφικό και κινηματογραφικό υλικό αποτελούν συνήθως πηγές άντλησης πληροφοριών με εξαιρετικό ενδιαφέρον για την τοπική ιστορία. Δεν εξαιρούνται, βέβαια, από τα τεκμήρια της κατηγορίας αυτής τα προϊόντα της τέχνης του λόγου. Ιδιαίτερα πληροφοριακό, εκτός των άλλων, για την τοπική ιστορία είναι το ηθογραφικό λογοτεχνικό είδος, το οποίο ο διδάσκων μπορεί να συστήσει στους μαθητές ως πηγή για την άντληση πληροφοριών τεκμηρίωσης παράλληλα με άλλες, διαφορετικής φύσεως πηγές.

Νεόνυμφοι από το Καστελόριζο. Η νύφη φέρει την τοπική φορεσιά, 1919

Συγγραφείς των οποίων έργα εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία είναι πολλοί, όπως ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης, ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ο Ιωάννης Κονδυλάκης, ο Γεώργιος Βιζυηνός και τόσοι άλλοι.²⁵ Με δεδομένο μάλιστα ότι αρκετές περιοχές της χώρας μας δε διαθέτουν λαογραφικά κ.ά. μουσεία και τα τεκμήρια του βίου της τοπικής κοινωνίας είναι περιορισμένα ή δυσπρόσιτα, το είδος αυτό των πηγών μπορεί να αποτελέσει ενδιαφέρουσα αφετηρία προβληματισμού και δημιουργικών πρωτοβουλιών.

Η μέθοδος και η έκταση της σχετικής εργασίας εξαρτάται από το ερώτημα που θα τεθεί στην πηγή. Οποσδήποτε, ο διδάσκων είναι σε θέση να υποδείξει στους μαθητές τα σχετικά κείμενα και τη συναφή βιβλιογραφία.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένες μόνο κατηγορίες πληροφοριών που είναι δυνατόν να αντληθούν από πηγές της εν λόγω κατηγορίας:

- *Γλωσσικό ιδίωμα*
- *Προβλήματα της τοπικής κοινωνίας και τρόποι αντιμετώπισής τους*
- *Επαγγέλματα – οικονομικές δραστηριότητες*
- *Τεχνολογία εποχής*
- *Τοπογραφικά και οικιστικά στοιχεία*
- *Κοινωνικές εκδηλώσεις, έθιμα*
- *Ενδυματολογικά θέματα*
- *Νοοτροπίες και στάσεις του τοπικού πληθυσμού*

Ας πάρουμε ένα παράδειγμα: Έστω ότι κατά την επεξεργασία ενός θέματος για τη Σκιάθο προκύπτει το ερώτημα: «Ποια η εσωτερική διαρρύθμιση και ο εξοπλισμός της αγροτικής κατοικίας στη Σκιάθο στα τέλη του 19ου αι. και ποιες οι διαφορές της με τη σημερινή εποχή;». Ο μαθητής θα αποδελτιώσει τα σχετικά κείμενα και θα εντοπίσει σ' αυτά τις ενδιαφέρουσες για το θέμα πληροφορίες. Την αποδελτίωση θα ακολουθήσει η επεξεργασία των πληροφοριών, κατά την οποία θα υποδειχθεί από το διδάσκοντα η βιβλιογραφία που θα βοηθήσει το μαθητή να διευκρινίσει ασαφείς όρους, αλλά και να διασταυρώσει τις πληροφορίες αυτές με άλ-

λες πηγές, όπως εικόνες, μουσειακά αντικείμενα, παλαιές φωτογραφίες ή άλλες απεικονίσεις κτλ. Από την επεξεργασία αυτή θα παραχθεί ένα κείμενο συνεκτικό, το οποίο θα επιδιώκει να περιγράψει το σχετικό με το ερώτημα υλικό που αντλήθηκε.

Φυσικά, το αφηγηματικό κείμενο (στην περίπτωση μας, του Αλ. Παπαδιαμάντη) δε θα αποτελεί τη μοναδική πηγή που θα χρησιμοποιήσουμε για την τεκμηρίωση του θέματος. Θα ακολουθήσει και άλλο υλικό, προερχόμενο από διαφορετικής φύσεως πηγές.

Από τη σύγκριση των πληροφοριών, θα αναδειχθούν οι συνέχειες και οι ασυνέχειες. Τόσο οι πρώτες όσο και οι δεύτερες θα επιδιωχθεί να ερμηνευτούν από τους μαθητές με τη διατύπωση νέων ερωτημάτων, ώστε να καταλήξουν σε τεκμηριωμένη απάντηση του βασικού ερωτήματος.²⁶

6 Θέματα με τα οποία ασχολείται η Τοπική Ιστορία

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο ένας από τους δύο πόλους μεταξύ των οποίων οριοθετείται το εκάστοτε επιλεγόμενο θέμα είναι ο *τόπος*. Η σχετική πληροφόρηση είναι σημαντική, καθώς συχνά τροφοδοτεί ερωτήματα ή παρέχει απαντήσεις σε άλλα, ήδη διατυπωμένα. Το φυσικό περιβάλλον, το κλίμα, τα μνημεία, οι οικισμοί, το συγκοινωνιακό δίκτυο, η πανίδα, η χλωρίδα και όλα τα συναφή αποτελούν ενδιαφέροντα και χρήσιμα στοιχεία, καθώς η τοπική ιστορία προσδιορίζει και αξιολογεί την επίδρασή τους στη ζωή των ανθρώπων της περιοχής.

Συναφή με τον τόπο και συνεπώς εξεταστέα παράμετρο είναι δυνατόν να αποτελέσει το **τοπωνυμικό** της περιοχής, το οποίο συχνά ανατροφοδοτεί την έρευνα, ενώ είναι δυνατόν να διαφωτίσει για τους τρόπους πρόσληψης του παρελθόντος από τους κατοίκους της περιοχής.

Ενδιαφέρον, επίσης, για την τοπική ιστορία παρουσιάζουν τα **ανθρωπωνύμια**. Μπορεί κανείς να αρχίσει την έρευνα στο πεδίο αυτό από τα τοπικά αρχεία, το ληξιαρχείο, το δημοτολόγιο, τα πιστοποιητικά βαπτίσεων, γάμων, θανάτων, αλλά και από προφορικές μαρτυρίες στο εσωτερικό της οικογένειας ή περιορισμέ-

Νικόλαος Γύζης, *Η ψυχομάνη*

Όργωμα με ζευγάρι βοδιών

νου κύκλου οικογενειών για τα ονόματα, τα επίθετα και τα παρωνύμια. Έχει σημασία να μελετηθεί ο μηχανισμός που καθορίζει το σύστημα απόδοσης των ονομάτων (όνομα γιαγιάς από την πλευρά της μητέρας για την πρωτότοκη κόρη· όνομα παππού από την πλευρά του πατέρα για τον πρωτότοκο γιο· όνομα θανάτος θείου ή άλλου συγγενικού προσώπου, που αποδίδεται στο δεύτερο παιδί· ρόλος αναδόχου κτλ.). Τα **παρωνύμια** δηλώνουν επαγγέλματα προγόνων, σωματικά χαρακτηριστικά, ελαττώματα και συνήθειες· αντανακλούν, επίσης, κοινωνική συνεισφορά και κοινωνική συμπεριφορά, ενώ λειτουργούν και ως μέσο απελευθέρωσης από κοινωνικές πιέσεις και ατομικά συμπλέγματα. Η μελέτη των σκωπτικών παρωνυμίων σε τοπική κλίμακα είναι πολύ αποκαλυπτική για αξίες και απαξίες της τοπικής κοινωνίας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη σχολική έρευνα παρουσιάζει το πεδίο της τοπικής κοινωνίας που σχετίζεται στενά με την οικονομία. Οι κοινωνικές δομές, η διάρθρωση της οικογένειας, η

Οι κοινωνικές δομές

Το αλώνισμα του σταριού με το δάρτη, Μελισσουργοί Άρτας, 1965

σχέση των μελών μεταξύ τους, η διαμόρφωση και η εξέλιξη των κοινωνικών ομάδων ή τάξεων, ο αριθμός και η θέση των ανέργων ή των ατόμων με ειδικές ανάγκες, η θέση των διάφορων κατηγοριών αποκλιόντων μέσα στην τοπική κοινωνία (περιθωριακών, γραφικών τύπων κ.ο.κ.). Χρήσιμη είναι, εξάλλου, για τα συμπεράσματα στα οποία μπορεί να οδηγήσει, η έρευνα για τη στάση του συνόλου έναντι των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων.

Ο διδάσκων, ενδεχομένως, θα χρειαστεί, προκειμένου να μελετήσει τις κοινωνικές δομές, να συμβουλευτεί *συμβολαιογραφικά έγγραφα, διαθήκες και άλλο αρχαιακό υλικό*. Έχει ενδιαφέρον σε μια πόλη να δούμε την κοινωνική δομή της ακόμα και στο στενό πλαίσιο μιας συγκεκριμένης περιοχής ή γειτονιάς. Συχνά από την έρευνα προκύπτει ότι συγκεκριμένες επαγγελματικές τάξεις εγκαθίστανται σε ορισμένες οδούς· θα ελεγχθούν οι διαφορές μεταξύ πλούσιων και φτωχών διαμερισμάτων, συνοικιών κτλ.

Η κατανόηση των δομών της κοινωνίας, δηλαδή των σταθερών κοινωνικών φαινομένων –τρόπος ζωής, συνήθειες, πολιτικοί θεσμοί, πολιτισμική έκφραση–, επιτρέπει να διεισδύσουμε στο παρελθόν και να ερμηνεύσουμε πρακτικές και συμπεριφορές ανθρώπων, να ερμηνεύσουμε κυρίως ό,τι παρέμεινε χωρίς να αλλάξει, ή χωρίς να αλλάξει αισθητά, για μακρό χρόνο.

Ειδικότερα, για τις αγροτικές κοινωνίες απαραίτητη είναι η έρευνα του *γαιοκτητικού συστήματος*, καθώς επίσης και του συστήματος αξιοποίησης της τοπικής παραγωγής. *Παλαιά κτηματολόγια, μισθωτήρια, συμβολαιογραφικές πράξεις*, όπως *διαθήκες* και τα συναφή, μπορούν να προσφέρουν ενδιαφέρον υλικό για την απάντηση στα ερωτήματα της έρευνας. Πολλαπλά διαφωτιστικές πληροφορίες είναι δυνατόν, επίσης, να αντληθούν από τη μελέτη της αγροτικής κατοικίας, των υλικών και τεχνικών κατασκευής της, το αγροτικό οδικό δίκτυο, το μέγεθος και το σχήμα των αγροτεμαχίων, την ύπαρξη ή μη περιφράξεων, στοιχεία που αντανακλούν φυσικές και κοινωνικές πραγματικότητες. Διαφωτιστική των νοοτροπιών των κατοίκων αγροτικών περιοχών είναι η μελέτη των συνθηκών εργα-

σίας, των τοπικών αντιθέσεων, καθώς επίσης των στάσεων των μελών της τοπικής κοινωνίας έναντι των κοινωνικών αγώνων.

Είναι αυτονόητο πόσο ενδιαφέρουσα, αλλά και δυσχερής στην ανάλυση για μαθητές εφηβικής ηλικίας, είναι η **τοπική οικονομία**. Παρά τις προφανείς δυσκολίες του πεδίου, οι οικονομικές δραστηριότητες σ' έναν τόπο και η ενασχόληση των κατοίκων του μ' αυτές αποτελούν πάντα ενδιαφέρον πεδίο μελέτης,²⁷ με τις αναγκαίες βέβαια προσαρμογές των ερωτήσεων στις προσλαμβάνουσες των μαθητών. Η ιστορία, π.χ. ενός εργοστασίου ή μιας επιχείρησης που λειτουργούσε στην περιοχή και η οποία έχει κλείσει, είναι ενδιαφέρουσα για τις επιπτώσεις στη ζωή τους, εφόσον σ' αυτήν απασχολούνταν πολλοί κάτοικοι του τόπου. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, η έρευνα είναι δυνατόν να συμπεριλαμβάνει, εκτός από τις γραπτές πηγές, και προφορικές μαρτυρίες εργοδοτών και εργαζομένων. Η επαφή του ερευνητή με τους μάρτυρες των γεγονότων δημιουργεί στενό δεσμό, που βοηθά στην αναβίωση του κλίματος της επιχείρησης, της ατμόσφαιρας που επικρατούσε: την ένταση μεταξύ εργατών και εργοδοτών, τα ανέκδοτα που διηγούνταν κτλ. Η επαφή αυτή μπορεί ωστόσο να δημιουργήσει και προβλήματα ερμηνείας, γιατί η συμπάθεια προς πρόσωπα και πράγματα του παρελθόντος μπορεί να οδηγήσει στην ωραιοποίηση και την εξιδανίκευση.

Η **βιομηχανική κληρονομιά**, αντικείμενο της βιομηχανικής αρχαιολογίας και της οικονομικής ιστορίας, αποτελεί σημαντικό πεδίο της τοπικής ιστορικής έρευνας. Μελετώντας τους χώρους εργασίας, το εργοστάσιο ή το νερόμυλο, αξιοποιούμε ένα σημαντικό τομέα της ιστορίας. Η μελέτη αυτών των χώρων, σε συνδυασμό με άλλες πηγές, μπορεί να αναδείξει συνθήκες και τρόπους ζωής, καταστάσεις και ανθρώπινες σχέσεις, το εργασιακό κλίμα μιας εποχής, τις ελπίδες, τις φιλοδοξίες, την ανθρώπινη προσπάθεια και το μόχθο για επιβίωση και δημιουργία. Ο ερευνητής θα μιλήσει με τους μάρτυρες, παλαιούς εργάτες και εργοδότες, θα μελετήσει φακέλους και αποδείξεις πληρωμών, αριθμό προσωπικού, προέλευση, καταγωγή, κοινωνική τάξη, αλλά θα θέσει και ερωτήματα όπως: Γιατί δημιουργή-

Η σκάρα του ναυπηγείου «Βασιλειάδη», Πειραιάς (επιστολικό δελτάριο εποχής)

θηκε η παραγωγική μονάδα στην περιοχή αυτή, από ποιον, με ποια κεφάλαια; Ποια ήταν η αρχική τεχνολογία, υπήρξε εξέλιξη; Ποιες επιπτώσεις είχε η λειτουργία της στην υγεία των εργατών, ποια επίδραση στο περιβάλλον; Ποια ήταν η πρώτη ύλη που χρησιμοποιούσε, από πού προερχόταν; Πού διοχετεύονταν τα προϊόντα; Ποια ήταν η θέση της επιχείρησης στην τοπική οικονομία; Ποιες οι συνθήκες εργασίας, η γενική ατμόσφαιρα στην επιχείρηση, οι θέσεις, οι άδειες, οι μισθοί; Πόσο διευκόλυνε τη ζωή στην περιοχή και πόσο τη δυσκόλεψε όταν έκλεισε;

*Ιστορία
ενός εργοστασίου*

Νερόμυλος με όρθια φτερωτή

Βάψιμο με φυτική βαφή, Αμπελάκια

Μαθητές στα θρανία

Δεν είναι λιγότερο ενδιαφέρουσα η έρευνα για τις μεθόδους και τις τεχνικές που χρησιμοποιούνταν στις καλλιέργειες, στις βιοτεχνίες και στα διάφορα κοινοτικά ή δημόσια έργα. Μερικές από τις τεχνικές αυτές ήταν ιδιαίτερες, καθώς επιχωρίαζαν σε συγκεκριμένες περιοχές, όπως η κατεργασία της πέτρας στην Ήπειρο (γεφύρια με καμάρες, σπίτια παραδοσιακά κτλ.), της γούνας στην Καστοριά, του μεταξιού στο Σουφλί, η παραδοσιακή ιχθυοκαλλιέργεια στο Μεσολόγγι κ.ά.

Ένα σημαντικό και οικείο στους διδάσκοντες και τους μαθητές πεδίο-θέμα της τοπικής ιστορίας σχετίζεται με την εκπαίδευση. Η θεματολογία του πεδίου αυτού είναι ευρύτατη, καθώς ο χώρος της εκπαίδευσης δε σχετίζεται μόνο με την αγωγή, αλλά και με τη μεταβίβαση γνώσεων και δεξιοτήτων, τυπική ή άτυπη.

Στην περίπτωση που επιλέγουμε την ιστορία του σχολείου μας (βλ. δείγμα 7), η βασική πηγή για την τεκμηρίωση του θέματος είναι κυρίως το *αρχείο του σχολείου*.²⁸ Αν το θέμα μας είναι η ιστορία ενός εκπαιδευτικού ιδρύματος, μπορούμε να μελετήσουμε την *ιστορία του κτιρίου*, τη διάταξη των χώρων, τα διδασκόμενα γνωστικά αντικείμενα, τη βιβλιοθήκη (αν υπήρχε), το περιεχόμενό της και τα διάφορα εποπτικά μέσα, ενώ για τη μαθητική κίνηση και τις επιδόσεις των μαθητών αξιοποιούμε τα μαθητολόγια, τις καρτέλες ελέγχου των μαθητών κ.ά. Μπορούμε, επίσης, να εξετάσουμε θέματα του διδακτικού προσωπικού (προσόντα και ικανότητες), όπως περιγράφονται σε *εκθέσεις επιθεωρητών ή σχολικών συμβούλων*, ενώ το *ημερολόγιο του σχολείου* αποτελεί μια καλή πηγή για τα γεγονότα. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες παρέχουν επίσης και οι *φωτογραφίες των σχολικών εκδηλώσεων*.

Η τοπική ιστορία εντάσσει στη θεματολογία της και τη **θρησκευτική ζωή**. Μολονότι το θέμα τούτο είναι λεπτό, η ιστορία της Εκκλησίας και της θρησκείας είναι πλουσιότατη και ενδιαφέρουσα.²⁹ Ιδιαίτερα σε περιόδους ξενοκρατίας, ο ρόλος της Εκκλησίας στάθηκε εξαιρετικά σημαντικός σε τομείς όπως η παιδεία, η γλώσσα, η απονομή της δικαιοσύνης κ.ά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι δραστηριότητες των κληρικών και η θέση τους στην τοπική κοινωνία. Η μελέτη *εκκλησιαστι-*

Επιστολή της Εφορείας Εκπαιδευτηρίων Αγαθουπόλεως προς το διευθυντή της εφημερίδας Τα πάτρια (28 Φεβρουαρίου 1909)

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

- Κάστρο, οχυρωματικό έργο
- Συνοικία, χωριό
- Τεχνικό έργο (φράγμα, δρόμος, γέφυρα)
- Συγκοινωνιακό μέσο (σιδηρόδρομος, τραμ)
- Αρχαιολογικός χώρος
- Εκκλησιαστικό ίδρυμα
- Μορφωτικό ή εκπαιδευτικό ίδρυμα
- Αρχεακό υλικό
- Δημόσιο κτίριο, κατοικία
- Νοσοκομείο, νεκροταφείο
- Παραγωγική μονάδα (εργοστάσιο, ορυχείο, υδραγωγείο, ελαιοτριβείο)
- Τοπικό έθιμο
- Τεχνικές και κώδικες επικοινωνίας
- Καλλιτεχνικό έργο
- Τοπωνύμια και ανθρωπωνύμια

κών εγγράφων, αποφάσεων εκκλησιαστικών δικαστηρίων και μοναστηριακών αρχείων αποκαλύπτει πλήθος συναφών πληροφοριών. Είναι προφανές ότι η προσέγγιση των σχετικών θεμάτων απαιτεί μεγάλη προσοχή από το διδάσκοντα, ώστε, κατά την επεξεργασία των σχετικών θεμάτων, να μη θίγεται το θρησκευτικό αίσθημα μαθητών που ακολουθούν διαφορετικό δόγμα ή θρήσκευμα.

Από τη νεότερη ελληνική ιστορία και την εθνική ζωή, τα γεγονότα της Επανάστασης του 1821, η βαθμιαία επέκταση των συνόρων του κράτους με την πρόσκτηση εδα-

φών και πληθυσμών, η Μικρασιατική Καταστροφή και οι συνέπειές της, ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος, καθώς και η αντίσταση κατά των δυνάμεων κατοχής αποτελούν, συχνά, ενδιαφέροντα επιμέρους θέματα της τοπικής ιστορίας. Όλα αυτά δεν έχουν μόνο τοπική διάσταση και δεν ερμηνεύονται με τα τοπικά συμφραζόμενα· όταν δεν εξετάζονται με διάθεση τοπικιστική, παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον, κυρίως ως προς τις συνέπειες που είχαν στο συγκεκριμένο τόπο ή για τον τρόπο που βίωσαν, αλλά και προσέλαβαν, τα γεγονότα οι κάτοικοι του τόπου.

7 Ενδεικτική ταξινόμηση πηγών και θεμάτων

Τα παρακάτω θέματα είναι ενδεικτικά και οπωσδήποτε χρειάζεται να προσδιοριστούν οι χρονικές περιόδους και οι τόποι αναφοράς τους κατά την τελική διατύπωσή τους.

Πολεοδομία – Αρχιτεκτονική**ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ**

Δημόσια κτίρια	Ναοί
Πλατείες	Ρυμοτομία
Υδραγωγεία	Κατοικίες
Αρχαιολογικοί χώροι	

ΘΕΜΑΤΑ

- Το ιστορικό κέντρο της πόλης και οι παράγοντες τροποποίησης των χρήσεών του.
- Η ανάπτυξη υλικοτεχνικών υποδομών αστικού ενδιαφέροντος και η διαφοροποίηση της αξίας της γης.
- Ο τύπος κατοικίας και η σχέση του με την επαγγελματική δραστηριότητα και την οικονομική κατάσταση των ενοίκων.

- Μνημεία, οικοδομικά συγκροτήματα και ο ρόλος τους στη συγκρότηση της τοπικής αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας.

Κοινωνία**ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ**

Πληθυσμός	Ηλικίες
Φύλα	Επαγγέλματα
Σύμβολα ομάδων	Εμβλήματα
Πλούσιοι και φτωχοί	Ανθρωπωνύμια
Γιορτές – Διασκέδαση	Ξένοι
Αθλητικοί αγώνες	

ΘΕΜΑΤΑ

- Δημογραφική εξέλιξη της περιοχής και ερμηνεία των επιπτώσεών της στη σύνθεση της τοπικής κοινωνίας.

- Κοινωνική δομή των κατοίκων της περιοχής και παράγοντες που συντέλεσαν στην εξέλιξή της.
- Κριτήρια αντιμετώπισης των «ξένων» από την τοπική κοινωνία και παράγοντες διαμόρφωσής τους.
- Η θέση της γυναίκας/ του παιδιού στο πλαίσιο της οικογένειας και της κοινωνίας.
- Η συμβολή των ξενιτεμένων στην τοπική οικονομική και πνευματική ανάπτυξη.
- Οι πηγές τοπικής περηφάνιας των κατοίκων της περιοχής.
- Τρόποι έκφρασης της συλλογικής ταυτότητας των κατοίκων.
- Διερεύνηση των παραγόντων που συντέλεσαν στη μετεξέλιξη των τρόπων οικογενειακής και κοινωνικής διασκέδασης.
- Ο ρόλος του κινηματογράφου ως τρόπου ψυχαγωγίας και η απήχηση των προβαλλόμενων από αυτόν προτύπων κοινωνικής συμπεριφοράς στην τοπική κοινωνία.
- Αθλητικοί αγώνες με τοπική ή ευρύτερη εμβέλεια. Ιδιαίτερα αθλήματα (π.χ. κωπηλασία στα Γιάννενα, κρίκετ στην Κέρκυρα).

Οικονομία

■ ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ

Εργοστάσια	Ελαιοτριβεία
Μύλοι	Καταστήματα
Εργαστήρια	Τοπικά προϊόντα

■ ΘΕΜΑΤΑ

- Μονάδες επεξεργασίας πρωτογενούς παραγωγής (ελαιοτριβεία, μύλοι) και ο ρόλος τους στην τοπική οικονομία.
- Τεχνικές παραγωγής και επεξεργασίας προϊόντος και η σχέση τους με την ποιότητά του.
- Οι επιπτώσεις της εκβιομηχάνισης της περιοχής στη διαμόρφωση της τοπικής κοινωνίας.
- Οι επιπτώσεις της λειτουργίας ορυχείου/ βιομηχανικής μονάδας για την τοπική οικονομία ή την υγεία των εργαζομένων.

Τεχνολογία

■ ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ

Επαγγελματικά εργαλεία
Αντικείμενα καθημερινής χρήσης (χαλιά, έπιπλα, σκευή, άροτρα, αργαλείοι, βαρέλια κτλ.)

■ ΘΕΜΑΤΑ

- Τεχνολογικός εξοπλισμός παραγωγής προϊόντος και οι επιπτώσεις του εκσυγχρονισμού του στην απασχόληση των κατοίκων της περιοχής.
- Η εξέλιξη της αγροτικής τεχνολογίας στην περιοχή και οι επιπτώσεις της στην οικονομία και την κοινωνία της.

Εκπαίδευση

■ ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ

Εκπαιδευτήρια
Επαγγελματικά σωματεία
Πνευματικά ιδρύματα
Επαγγέλματα υπό εξαφάνιση

■ ΘΕΜΑΤΑ

- Τρόποι εμπειρικής επαγγελματικής κατάρτισης στην περιοχή και η σημασία τους για την επαγγελματική αποκατάσταση των νέων.
- Η εξέλιξη του αλφαριθμητισμού στην περιοχή και τα αποτελέσματά της στην τοπική κοινωνία.
- Γυναίκα και εκπαίδευση.
- Ο ρόλος των πνευματικών και καλλιτεχνικών σωματείων στη διαμόρφωση της μορφωτικής φυσιογνωμίας της πόλης.

Θρησκεία – Εκκλησία

■ ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ

Ναοί	Μονές
Προσκυνήματα	Πανηγύρια
Τοπικοί άγιοι	

■ ΘΕΜΑΤΑ

- Τρόποι σύνδεσης της λατρείας του τοπικού αγίου με τις επαγγελματικές δραστηριότητες και προσδοκίες των κατοίκων.
- Οι μονές/ οι κληρικοί και ο κοινωνικός τους ρόλος στην περιοχή.

Πολεμικές περιπέτειες

■ ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ

Κάστρα
Ηρώα
Κατεστραμμένα από πόλεμο κτίρια
Μνημεία ξένων κυριαρχιών

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο ρόλος των οχυρώσεων στην πολεοδομική ανάπτυξη μιας πόλης ή ενός οικισμού.
- Επιπτώσεις των πολεμικών καταστροφών στην πνευματική εξέλιξη της πόλης.
- Οι ξένες κυριαρχίες και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση της τοπικής κοινωνίας και των αξιών της.
- Η συμμετοχή των κατοίκων της περιοχής στην Εθνική Αντίσταση ως στοιχείο τοπικής περηφάνιας.

Υγεία**ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ**

Νοσοκομεία
Ορφανοτροφεία
Πτωχοκομεία
Γηροκομεία

ΘΕΜΑΤΑ

- Τα ιδρύματα υγειονομικού ενδιαφέροντος της πόλης και ο ρόλος τους στην αντιμετώπιση προβλημάτων υγείας στην περιοχή.
- Τα ιδρύματα κοινωνικής προστασίας της πόλης και η σημασία τους για την τοπική κοινωνία.
- Λαϊκή ιατρική και κοινωνική αποδοχή της.
- Παραδοσιακοί τρόποι συντήρησης τροφίμων και διατροφικές συνήθειες των κατοίκων.

Συγκοινωνίες**ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ**

Γέφυρες
Δρόμοι
Λιμάνια
Σιδηροδρομικοί σταθμοί
Παλαιά μέσα μεταφοράς
Οδικοί άξονες

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο ρόλος της θέσης της πόλης στο ευρύτερο δίκτυο συγκοινωνιών για την οικονομική της εξέλιξη.
- Η συγκοινωνιακή απομόνωση ως παράγοντας διαμόρφωσης των ιδιαιτεροτήτων της τοπικής κοινωνίας.
- Διερεύνηση των αιτιών εγκατάλειψης άλλοτε κατοικημένης περιοχής.

- Η εξέλιξη της τεχνολογίας των μεταφορών και οι επιπτώσεις της στην οικονομία της περιοχής.
- Παράγοντες που επηρέασαν την εξέλιξη του εμπορικού κέντρου της πόλης κατά τη νεότερη και σύγχρονη εποχή.

Φυσικό περιβάλλον**ΠΗΓΕΣ ΑΦΟΡΜΗΣΗΣ**

Εδαφικό ανάγλυφο	Χλωρίδα
Πανίδα	Ορυχεία
Κλίμα	Βιότοποι

ΘΕΜΑΤΑ

- Η επίδραση της γεωγραφίας και της τοπογραφίας στη διαμόρφωση της οικονομικής φυσιογνωμίας της περιοχής.
- Ο ρόλος του λιμανιού στην οικονομική και αστική ανάπτυξη της πόλης.
- Η δημογραφία της περιοχής και η σχέση της με τους περιβαλλοντικούς παράγοντες.

Πέρα από τη δυνατότητα αξιοποίησης των καλλιτεχνικών έργων ως συμπληρωματικών πηγών πληροφόρησης στην έρευνα, είναι δυνατόν να διατυπωθούν θέματα τοπικής ιστορίας που να επιτρέπουν να χρησιμοποιηθούν για την τεκμηρίωσή τους αποκλειστικά συγκεκριμένες κατηγορίες καλλιτεχνικών πηγών από χώρους της λογοτεχνίας, του κινηματογράφου κ.ο.κ., όπως:

Μαθήτριες της Εμπορικής Σχολής, Αθήνα, 1920

Λογοτεχνία

- Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία της Σκιάθου, όπως αναδύεται στο έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.
- Η κοινωνική διαστρωμάτωση της κερκυραϊκής κοινωνίας, όπως αναδύεται στο έργο του Κωνσταντίνου Θεοτόκη.
- Παλαιά και νέα επαγγέλματα στα Γιάννενα από το έργο του Δημήτρη Χατζή.

Κινηματογράφος

- Μοντέλα αστικής διασκέδασης στην Ελλάδα, βάσει ταινιών ελληνικού κινηματογράφου.
- Οι πρόσφυγες στην Αθήνα, βάσει ταινιών ελληνικού κινηματογράφου και ντοκιμαντέρ.
- Η εξέλιξη της ενδυμασίας των κατοίκων των μεγάλων αστικών κέντρων, όπως προκύπτει από τον ελληνικό κινηματογράφο.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΠΗΓΩΝ**ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ**

▶ Φυσικό περιβάλλον	<ul style="list-style-type: none"> • Επιτόπια παρατήρηση • Χάρτες • Τοπογραφικά σχέδια • Αεροφωτογραφίες • Καρτ ποστάλ • Χαρακτικά
▶ Ανθρωπογενές περιβάλλον	<ul style="list-style-type: none"> • Συνοικίες • Οικισμοί • Κτίσματα δημόσια, εκκλησιαστικά και ιδιωτικά • Κατασκευές αντιστήριξης ή κατανομής του εδάφους • Ρυμοτομία • Έργα παραγωγικών, συγκοινωνιακών κ.ά. υποδομών
▶ Αρχαιακές	<ul style="list-style-type: none"> • Έγγραφα δημόσια και ιδιωτικά • Πρακτικά κοινοτικά, δημοτικά, εκκλησιαστικά, επιχειρήσεων
▶ Προφορικές	<ul style="list-style-type: none"> • Αρχαία προφορικής ιστορίας
▶ Έντυπες	<ul style="list-style-type: none"> • Τοπική βιβλιογραφία • Ημερήσιος και περιοδικός τύπος • Ειδικές τοπικές εκδόσεις και αφιερώματα
▶ Αντικείμενα χρηστικά	<ul style="list-style-type: none"> • Μηχανές • Εργαλεία • Οικιακά σκεύη • Ενδυμασίες • Σφραγίδες, νομίσματα, γραμματόσημα
▶ Έργα τέχνης	<ul style="list-style-type: none"> • Λογοτεχνικά έργα • Πίνακες ζωγραφικής • Χαρακτικά
▶ Φωτογραφικές	<ul style="list-style-type: none"> • Προσωπικές φωτογραφικές συλλογές, δημοσευμένα φωτογραφικά άλμπουμ
▶ Ηχητικές	<ul style="list-style-type: none"> • Εκδόσεις δίσκων, CD • Μαγνητοταινίες
▶ Κινηματογραφικές – τηλεοπτικές	<ul style="list-style-type: none"> • Ντοκιμαντέρ, ταινίες, DVD
▶ Ηλεκτρονικές	<ul style="list-style-type: none"> • Ηλεκτρονικοί τόποι (sites) δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, CD ROM

8 Προβλήματα και προοπτικές

Η στροφή της έρευνας στην τοπική ιστορία είναι έντονη στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία.³⁰ Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην περιφέρεια και στα τοπικά πράγματα. Οργανώνονται σεμινάρια, ημερίδες και συνέδρια για θέματα τοπικής ιστορίας. Καταγράφονται οι απόψεις και αξιολογούνται οι διάφορες τάσεις.

Η αντικειμενική προσέγγιση θεμάτων τοπικής διάστασης συνεισφέρει στην επιστημονική ιστορική έρευνα. Αντιθέτως, η επιπόλαιη, άκριτη και επιφανειακή συγγραφή τοπικών ιστοριών θα μπορούσε να αποβεί αρνητική και, ίσως, επικίνδυνη προσφορά: μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη νοσηρού τοπικιστικού πνεύματος. Ο διαπνεόμενος από **τοπικιστικό πνεύμα** συγγραφέας τοπικής ιστορίας, διακατεχόμενος από τη διάθεση να υπερεκτιμηθεί η σημασία του τόπου του, μπορεί να αγνοήσει ορισμένες πηγές ή να τις παραποιήσει και να δώσει μια εξωπραγματική διάσταση στο τοπικό παρελθόν. Στην περίπτωση αυτή, η μελέτη της τοπικής ιστορίας, ή η με ανάλογο τρόπο διδασκαλία της, μπορεί να οδηγήσει στη διαμόρφωση κίβδηλης ιστορικής συνείδησης, να αναπαράγει στερεότυπα (μεγαλαυχίες, μίση και πάθη), να αναπτύξει αρνητικά αισθήματα και

να εμποδίσει, ιδιαίτερα τους νέους, να φτάσουν σε πνευματική ωριμότητα.³¹

Η Τοπική Ιστορία λοιπόν πρέπει να είναι μάθημα χωρίς υστερόβουλες σκοπιμότητες, μάθημα ανακαλυπτικό. Ο καθηγητής που αναλαμβάνει τη διδασκαλία του μαθήματος οφείλει να παρακινεί τους μαθητές του να προσεγγίζουν το τοπικό παρελθόν με ήρεμο λογισμό και κριτικό πνεύμα, απαλλαγμένο από προκατασκευασμένες αντιλήψεις και στερεότυπα.

Το ενδιαφέρον για την τοπική ιστορία δεν περιορίζεται μόνο στην απλή γνώση και καταγραφή του παρελθόντος. Με τη σπουδή της ιστορίας, των εμπειριών, των αξιών και του μόχθου των κοινωνιών του παρελθόντος επιχειρούμε να συνειδητοποιήσουμε το παρόν, δηλαδή να αναπτυχθεί η **ιστορική συνείδηση**. Όχι από νοσταλγία επιστροφής, γιατί κάτι τέτοιο είναι ανέφικτο και συχνά ανεπιθύμητο, αλλά για να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε τις σύγχρονες εμπλοκές μας σε καταστάσεις όπως ο καταναλωτισμός, η προτεραιότητα σε υλικά μεγέθη, συγκριτικά με άλλες, σημαντικότερες, αξίες που φωλιάζουν στον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου.

9 Αξιολόγηση

Η αξιολόγηση, στην περίπτωση του μαθήματος της Τοπικής Ιστορίας, δεν έχει ως αποκλειστικό αντικείμενο τους μαθητές, δεδομένου ότι αυτοί δεν εξετάζονται ξεχωριστά (υπό την τυπική έννοια), ούτε βαθμολογούνται στο μάθημα αυτό. Επειδή όμως πρόκειται για εκπαιδευτική – ερευνητική διαδικασία, είναι απαραίτητο να αξιολογούνται οι διάφορες φάσεις της. Η αρχική **διαγνωστική αξιολόγηση**, όπως ήδη έχει αναφερθεί, είναι οπωσδήποτε απαραίτητη: αποτελεί συνάρτηση της φύσης των διαθέσιμων πηγών και των δυνατοτήτων των μαθητών να ανταποκριθούν στη διαχείρισή τους. Μετά τη διαμόρφωση του γενικού σχεδίου εργασίας, και την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ των

μαθητών, σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος ο διδάσκων, λαμβάνοντας υπόψη τα παρουσιαζόμενα ερευνητικά προϊόντα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζονται σε μια διαδικασία **διαμορφωτικής αξιολόγησης**, ανατροφοδοτεί τον προβληματισμό της ομάδας, ώστε να επιτευχθεί ο απαραίτητος διορθωτικός επαναπροσανατολισμός που θα οδηγήσει την προσπάθεια στα αναμενόμενα παιδαγωγικά και γνωστικά αποτελέσματα. Οι φάσεις, στις οποίες είναι δυνατόν να γίνονται τέτοιες παρεμβάσεις στο αρχικό σχέδιο εργασίας, είναι αυτές της διατύπωσης των επιμέρους ερωτημάτων, της παρουσίας του υλικού των πηγών που συγκεντρώθηκε και των επιμέρους συμπερασμάτων της

Νικόλαος Γύζης, *Ιστορία*

έρευνας στα διάφορα στάδιά της. Αυτή η αξιολόγηση πραγματοποιείται σε κλίμα διαλόγου και ανατροφοδότησης. *Αξιολογικά κριτήρια* που ενδεχομένως θα χρησιμοποιηθούν στη διαδικασία αυτή μπορεί να είναι η τήρηση του χρονοδιαγράμματος, η συνέπεια ως προς την εφαρμογή της ενδεδειγμένης ερευνητικής μεθοδολογίας, οι τρόποι υπέρβασης των δυσχερειών και η πληρότητα της τεκμηρίωσης των συνθετικών εργασιών των ομάδων. Όσον αφορά τη **συνολική αξιολόγηση**, αυτή είναι βέβαιο ότι θα ωφελήσει, υπό την έννοια ότι ο διδάσκων σε μια επόμενη ανάλογη διαδικασία θα λάβει υπόψη του τα σχετικά πορίσματα, ώστε να αποφύγει προβλήματα και δυσλειτουργίες που προέκυψαν στη διάρκεια των μαθημάτων.

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

I Πανεπιστημιακές Βιβλιοθήκες – Κέντρα Ερευνών (ενδεικτικά)

▶ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Τηλ.: 2310 995325
<http://www.lib.auth.gr/>

▶ ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ
ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
Τηλ.: 210 4834351
<http://www.asfa.gr/greek/education/library/>

▶ ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
Τηλ.: 25510 39834
<http://www.lib.duth.gr/>

▶ ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
Τηλ.: 210 7273700
<http://www.eie.gr/library/library.htm>

▶ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΒΛΙΟΥ
Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης
Τηλ.: 210 7273900-3
<http://book.culture.gr/>

▶ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Τηλ.: 210 7489131-3
<http://www.ekke.gr/>

▶ ΚΛΕΙΩ – Ο Ελληνικός
Βιβλιογραφικός Κόμβος
Τηλ.: 210 3802335
<http://plato.elea.gr/>

▶ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
Τμήμα Πληροφορικής
Τηλ.: 210 7275217
<http://alexandra.di.uoa.gr/>

▶ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
Τηλ.: 24210 748912
<http://www.lib.uth.gr/>

▶ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Τηλ.: 26510 97115
<http://www.lib.uoi.gr/>

▶ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
Ψηφιακή Βιβλιοθήκη
Τηλ.: 28310 77810
<http://www.libh.uoc.gr/>

▶ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
Τηλ.: 2310 891752
<http://www.lib.uom.gr/>

▶ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
Τηλ.: 2610 996287
<http://www.lis.upatras.gr/>

▶ ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Τηλ.: 210 9219718
<http://www.panteion.gr/>

II Δημόσιες Βιβλιοθήκες

ΤΟΠΟΣ	ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ	Τ.Κ.	ΤΗΛΕΦΩΝΟ
Εθνική Βιβλιοθήκη	Πανεπιστημίου 32	106 79	210 3382566
Αίγινας	Κυβερνείου 6	180 10	22970 22626
Αμφίκλειας	Αμφίκλεια		22340 22216
Ανδρίτσαινας	Ανδρίτσοινα	270 61	26260 22242
Αργοστολίου	Ηλ. Ζερβού 12	281 00	26710 22583
Αρεόπολης	Αρεόπολη	230 62	27330 51320
Αταλάντης	Πλατεία Δημαρχείου	352 00	22330 80016
Βέροιας Κεντρική	Έλλης 8	591 00	23310 24494
Βυτίνας	Βυτίνα	220 10	27950 22017
Γρεβενών Κεντρική	Πλατεία Ελευθερίας	511 00	24620 23056
Δελφών	Άγγελου & Εύας Σικελιανού	330 54	22650 82617
Δημητσάνας	Δημητσάνα	220 07	27950 31219
Δράμας Κεντρική	Κάρου 4	661 00	25210 33382
Ελευθεροπόλης Κεντρική	Πλατεία Αγίου Νικολάου	641 00	25920 22545
Ζαγοράς	Ζαγορά	370 01	24260 22591
Ζακύνθου	Πλατεία Διον. Σολωμού	291 00	26950 48128
Θεσσαλονίκης	Μέγαρο Χανθ	546 21	2310 221066
Ιωαννίνων Κεντρική	Ελ. Βενιζέλου & Μπότσαρη	454 44	26510 25591
Καλαμάτας Κεντρική	Αριστομένους 28	241 00	
Καρπενησίου Κεντρική	Εθνικής Αντίστασης 1	361 00	22370 21102
Κέρκυρας Κεντρική	Παλαιό Φρούριο	491 00	26610 38195
Κιλκίς Κεντρική	Γ. Καπετά 17	611 00	23410 25555
Κόνιτσας Κεντρική	Πλατεία Ελευθερίας	441 00	26550 22298
Λαμίας Κεντρική	Αινιάνων 6	351 00	22310 23732
Λάρισας Κεντρική	Παπακυριαζή 47	412 22	2410 531973
Λιβαδειάς Κεντρική	Πλατεία Κατσώνη	321 00	22610 25340
Λευκάδας	Ροντογιάννη 11	311 00	26450 22502
Ληξουρίου Κεντρική	Αικατ. Τουλ 1	282 00	26710 91325
Μήθυμνας	Δ. Χατζηαποστόλη 18	811 08	22530 71468
Μηλεών	Μηλιές	370 10	24230 86260
Μολάων	Μολαίοι	230 52	27320 23080
Μουζακίου	Μουζάκι	430 60	24450 41152
Μυτιλήνης Κεντρική	Σμύρνης 11	811 00	22510 28187
Ναυπάκτου Κεντρική	Κοζώνη 7	303 00	26340 27388
Ναυπλίου Κεντρική	Κωλέττη 3	211 00	27520 27256
Πεταλιδίου	Πεταλίδι	240 05	27220 31269
Πύργου Κεντρική	Γερμανού & Μυρτίλου	271 00	26210 22762
Ρεθύμνου Κεντρική	Αγ. Βαρβάρας 26	741 00	28310 29215
Ρόδου Κεντρική	Αριστοτέλους 1	851 00	22410 24448
Σάμου Κεντρική	Θ. Σοφούλη 47	831 00	22730 27216
Σερρών Κεντρική	Κωστοπούλου 2	621 22	23210 98550
Σιάτιστας Κεντρική	Πλ. Τσιτοπούλου 3	503 00	24650 21261
Σπάρτης Κεντρική	Λυκούργου 135	231 00	27310 26853
Τρίπολης Κεντρική	Γεωργίου Α' 41	221 00	2710 224238
Φλώρινας Κεντρική	Αργυροκάστρου 1	531 00	23850 23118
Χαλκίδας Κεντρική	Μιχ. Κακαρά 2	341 00	22210 22031
Χίου Κεντρική	Κοραή 2	821 00	22710 44246

III Αρχεία

ΔΙΚΤΥΟ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Γ.Α.Κ. – ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ, Δάφνης 61, 154 52 Ψυχικό, τηλ.: 210 6782200

ΝΟΜΟΣ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ τηλ.: 26310 25884	ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ τηλ.: 22810 86891
ΝΟΜΟΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ τηλ.: 27520 28228, 24007	ΝΟΜΟΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ τηλ.: 27310 22884
ΝΟΜΟΣ ΑΡΤΑΣ τηλ.: 26810 77334	ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ τηλ.: 2410 531935
ΝΟΜΟΣ ΑΧΑΪΑΣ τηλ.: 2610 317550	ΝΟΜΟΣ ΛΕΣΒΟΥ τηλ.: 22510 42053
ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ τηλ.: 25210 45025	ΝΟΜΟΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ τηλ.: 26400 23815
ΝΟΜΟΣ ΛΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ τηλ.: 22410 23055	ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ τηλ.: 24210 45833
ΝΟΜΟΣ ΕΒΡΟΥ τηλ.: 25510 88317	ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ τηλ.: 2310 855255
ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ τηλ.: 22210 85295	ΝΟΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ τηλ.: 27210 93902
ΝΟΜΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ τηλ.: 22370 24111	ΝΟΜΟΣ ΞΑΝΘΗΣ τηλ.: 25410 62555
ΝΟΜΟΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ τηλ.: 26950 48128	ΝΟΜΟΣ ΠΕΛΛΑΣ τηλ.: 23810 27031
ΝΟΜΟΣ ΗΜΑΘΙΑΣ τηλ.: 23310 65008	ΝΟΜΟΣ ΠΙΕΡΙΑΣ τηλ.: 23510 77770
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ τηλ.: 2810 289038	ΝΟΜΟΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ τηλ.: 26820 24662
ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ τηλ.: 26510 34469	ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ τηλ.: 28310 50796
ΝΟΜΟΣ ΚΑΒΑΛΑΣ τηλ.: 2510 232697	ΝΟΜΟΣ ΡΟΔΟΠΗΣ τηλ.: 25310 33311
ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ τηλ.: 24410 71631	ΝΟΜΟΣ ΣΑΜΟΥ τηλ.: 22730 24220
ΝΟΜΟΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ τηλ.: 26610 38193	ΝΟΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ τηλ.: 23210 55711
ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ τηλ.: 26710 28405	ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ τηλ.: 24310 77516
ΝΟΜΟΣ ΚΙΑΚΙΣ τηλ.: 23410 29895	ΝΟΜΟΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ τηλ.: 22310 27087
ΝΟΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ τηλ.: 24610 26713	ΝΟΜΟΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ τηλ.: 23850 45750
ΝΟΜΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ τηλ.: 27410 84854	ΝΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΑΣ τηλ.: 22650 22402
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ τηλ.: 28210 52606	ΝΟΜΟΣ ΧΙΟΥ τηλ.: 22710 44241

ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΡΑΤΟΥΣ – ΤΟΠΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ

Το κτίριο των Γενικών Αρχείων του Κράτους

ΑΓΙΑΣ τηλ.: 24940 23998
ΑΙΓΙΝΑΣ τηλ.: 22970 26332
ΑΙΓΙΟΥ τηλ.: 26910 21293
ΛΕΡΟΥ τηλ.: 22470 24294
ΛΙΜΝΗΣ τηλ.: 22270 31124
ΝΑΞΟΥ τηλ.: 22850 25605
ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ τηλ.: 26660 22712
ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ τηλ.: 210 4640206
ΣΠΙΤΕΣΩΝ τηλ.: 22980 72994
ΥΔΡΑΣ τηλ.: 22980 52355

Για περισσότερες πληροφορίες βλ. την ηλεκτρονική διεύθυνση <http://gak.att.sch.gr>.

IV Μουσεία (ενδεικτικά)

- ▶ Αρχαιολογικό Μουσείο Δελφών
τηλ.: 22650 82312
- ▶ Αρχαιολογικό Μουσείο Κεραμεικού
τηλ.: 210 3463552
- ▶ Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο
τηλ.: 210 7211027, 7232178
- ▶ Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο
τηλ.: 210 8217724
- ▶ Εθνικό Ιστορικό Μουσείο
τηλ.: 210 3237617, 3222266, 3226370
- ▶ Επιγραφικό Μουσείο
τηλ.: 210 8217637
- ▶ Λαογραφικό Μουσείο Σαρακατσάνων
τηλ.: 23210 62528
- ▶ Μακεδονίας – Θράκης Λαογραφικό
και Εθνολογικό Μουσείο
τηλ.: 2310 812343
- ▶ Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης
τηλ.: 210 3229031, 3242066
- ▶ Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας
Λυκείου Ελληνίδων Αθηνών
τηλ.: 210 3616690

- ▶ Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας
τηλ.: 28920 91394
- ▶ Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα
τηλ.: 2310 229778, 233108
- ▶ Ναυτικό Μουσείο Ελλάδος
τηλ.: 210 4516264
- ▶ Νομισματικό Μουσείο
τηλ.: 210 8217769
- ▶ Ορυκτολογικό Μουσείο Λαυρίου
τηλ.: 22920 25295
- ▶ Σιδηροδρομικό Μουσείο Αθηνών
τηλ.: 210 4903163, 5246580, 5126295
- ▶ Σουφλίου Μουσείο Μετάξης
τηλ.: 25540 23700

- Πλήρη κατάλογο των μουσείων και συλλογών της χώρας βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.culture.gr.
- Κατατοπιστικές πληροφορίες και σημαντικές ηλεκτρονικές πηγές για τα ευρωπαϊκά μουσεία βρίσκει κανείς στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.euromuse.net.

Σημειώσεις

1. Για την ιστορία του ανθρώπου σε σχέση με τον περίγυρό του, την κοινωνική ιστορία, την «ιστορία των ομάδων και των ομαδοποιήσεων» και, τέλος, τη γνωστή μας παραδοσιακή ιστορία, τη «συμβαντολογική ιστορία», βλ. Fernand Braudel, *Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίππου Β΄ της Ισπανίας*, τόμ. Α΄: *Ο ρόλος του περιγύρου*, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993 (1991¹). τόμ. Β΄: *Συλλογικά πεπρωμένα*, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997. τόμ. Γ΄: *Γεγονότα, πολιτική, άνθρωποι*, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1998.
2. Για ζητήματα της τοπικής ιστοριογραφίας και τη συμβολή σ' αυτά του μεγάλου νεοελληνιστή Κ. Θ. Δημαρά, βλ. Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης, «Η πρόκληση της τοπικής ιστοριογραφίας», *Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, ΚΝΕ – ΕΙΕ, Αθήνα 1994, σσ. 211-221.
3. Βλ. Δ.Σ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1978², σσ. 21-27, 293-300.
4. Βλ. Didier Guyvarc'h, «L'histoire locale à l'école», στο Alain Croix & Didier Guyvarc'h, *Guide de l'histoire locale*, Seuil, Παρίσι 1990, σ. 293.
5. Βλ. C. Ginzburg – C. Poni, «La micro-histoire», στο *Le débat*, 17 (1981), σ. 133 κ.ε.· Μαρία Βαϊνά, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της Τοπικής Ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 1997, σσ. 73-75.
6. Για τη νέα ιστορία, βλ. Jacques Le Goff, P. Chartier, J. Revel (επιμ.), *L'histoire nouvelle*, Retz, Paris 1978· Jacques Le Goff & P. Nora (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, τόμ. 1-2, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, τόμ. 3, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, Ν. Σαββάτης, Ράππας, Αθήνα 1981-1988· Jacques Le Goff, *Ιστορία και Μνήμη*, μτφρ. Γ. Κουμπουρλής, Νεφέλη, Αθήνα 1998.
7. Από τη μεγάλη συζήτηση για τον ιστορικό και το επάγγελμά του, ας κρατήσουμε ότι είναι ένας ερευνητής που συγκεντρώνει, κατανοεί και εξετάζει κριτικά τις πηγές (γραπτές, εικαστικές, υλι-

- κές, προφορικές, οπτικοακουστικές), όπως και το ίδιο το φυσικό περιβάλλον, στο οποίο ζει μια κοινωνία, απ' όπου, μάλιστα, οφείλει να εκκινεί.
8. Υποδειγματική είναι η εργασία που πραγματοποίησαν οι μαθητές του Ενιαίου Πολυκλαδικού Λυκείου Ρεθύμνου, σε συνεργασία με τον καθηγητή τους, για την ιστορία του οικισμού «Μύλοι», που βρίσκεται λίγο έξω από την πόλη τους. Βλ. Μανούσος Μαραγκάκης (σε συνεργασία με μαθητές), *Οι νερόμυλοι του Ρεθύμνου. Μια ιστορική προσέγγιση της ακμής και παρακμής του προβιομηχανικού οικισμού*, Ρέθυμνο 1996. Μαθητικές εργασίες ανακοινώθηκαν επίσης στο πλαίσιο της διήμερης συνάντησης με θέμα: «Η τοπική ιστορία και οι πηγές της. Όψεις της ιστορίας της Καρυστίας» (27-28 Απριλίου 1991). Οι εργασίες αυτές δημοσιεύτηκαν με τον τίτλο «Μαθητεία στην ιστορία» στο περιοδικό *Μνήμων*, 14 (1992), σσ. 285-295. Βλ. επίσης Νάσια Γιακωβάκη, «Κάνοντας στο Γυμνάσιο την ιστορία του τόπου μας. Σκέψεις γύρω από την εμπειρία μιας ιστορικής ερευνητικής δραστηριότητας στο σχολείο», στο Λ. Γ. Μενδώνη & Ν. Σ. Μάργαρης (επιμ.), *Κυκλάδες. Ιστορία του τόπου και τοπικές ιστορίες*, ΚΕΡΑ / ΕΙΕ, Αθήνα 1998, σσ. 546-555.
 9. Μερικοί από τους επαίνους που τους αποδίδει ο Κ. Θ. Δημαράς. Βλ. Π. Δ. Μιχαηλάρης, *ό.π.*, σ. 216.
 10. Γιάννης Γιαννόπουλος, «Η Τοπική Ιστορία», στο *Τοπική Ιστορία και Αρχαία. Πρακτικά Δημέρου* (Σάμος, 26-27 Απριλίου 1991), Σάμος 1992, σ. 22.
 11. Ο Hans Ebeling (*Zur Didaktik und Methodik eines kind-, sach- und zeitgemäßen Geschichtsunterrichts*, Ανόβερο 1965) επισήμανε ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ζει στα όρια της πείνας, βασανίζεται, εργάζεται και πεθαίνει. «Το ερώτημα που τίθεται» συνεχίζει «είναι: Αυτούς δεν τους αφορά, δεν τους αγγίζει (παρά απλώς τους προσπερνά) τα πραγματικά ουσιώδες, το άξιο να διαιωνιστεί μέσα στην ιστορία μας; Πότε, τέλος πάντων, θα αποκτήσουμε το θάρρος να γράψουμε την ιστορία αυτού του φτωχού ανθρώπου για κάθε λαό και να τη διδάσκουμε ως το βασικό περιεχόμενο της ανθρώπινης ύπαρξης πάνω στη γη;». Για τη μεταφορά, Μαρία Βαϊνά, *ό.π.*, σ. 68.
 12. Στην Ελλάδα, για πρώτη φορά το υπουργείο Παιδείας διατύπωσε με εγκύκλιο την πρόθεσή του να εντάξει το μάθημα της Τοπικής Ιστορίας στο αναλυτικό πρόγραμμα των Γυμνασίων και όρισε τις κατευθυντήριες γραμμές το 1990 (Γ2 299/29-1-90 και Γ2 563/15-2-90). Οχτώ χρόνια αργότερα, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο εξέδωσε πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος για τη συγγραφή σχολικού εγχειριδίου για την Τοπική Ιστορία (2-6-1998).
 13. Βλ. Θ.Γ. Παππάς, *Η μεθοδολογία της έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2002.
 14. Για τη σχέση ιστορίας και γεωγραφίας ως γνωστικών αντικειμένων με ιδεολογικές προεκτάσεις, βλ. Χριστίνα Κουλουρή, *Ιστορία και Γεωγραφία στα Ελληνικά Σχολεία (1834-1914)*, ΙΔΕΝ – ΓΓΝΓ, Αθήνα 1988.
 15. Βλ. Γ. Ν. Λεοντοίνης και Μ. Ρεπούση, *Η Τοπική Ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2001, σσ. 97-119.
 16. Για περισσότερα βλ. Κ. Frey, *Η μέθοδος project: μια μορφή συλλογής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη*, μτφρ. Κ. Μάλλιου, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999· Η. Ματσαγγούρας, *Στρατηγικές διδασκαλίας*, Gutenberg, Αθήνα 1997· Κ. Χρυσοφίδης, *Βιομαθητική-Επικοινωνιακή διδασκαλία: η εισαγωγή της μεθόδου project στο σχολείο*, Gutenberg, Αθήνα 2000.
 17. Γενικότερα πρβλ. Encyclopédie de la Pléiade, Charles Samaran, *Ιστορία και μέθοδοί της*, μτφρ. Ελ. Στεφανάκη, ΜΙΕΤ, Αθήνα, τόμ. Α' 1979, τόμ. Β1 και Β2 1981, τόμ. Γ' 1987, τόμ. Δ' 1980.
 18. Για την περιβαλλοντική εκπαίδευση στο σχολείο, βλ.: Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος, «Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Ένας πρώτος απολογισμός», *Νεοελληνική Παιδεία*, 7 (1986), σσ. 72-84· Ιωάννης Χριστιάς, *Μελέτη Περιβάλλοντος. Θέματα διδασκαλίας*, Φελέκη, Αθήνα 1985· Βάσω Παπαδημητρίου, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Σχολείο. Μία διαχρονική θεώρηση*, Τυπωθήτω, Αθήνα 1998.
 19. Βλ. Max DeGruau, *Ανθρωπογεωγραφία*, μτφρ. Γ. Πρεβελάκης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1987.
 20. Ο Θουκυδίδης στα *Κερκυραϊκά* του αναφέρει την εγκατάσταση των ηττηθέντων αρχηγών των ολιγαρχικών σε νησίδα παρακείμενο στο Ηράκων. Ο συντάκτης του χάρτη των γεγονότων, αναζητώντας και μη βρισκοντας άλλο νησί στην ευρύτερη περιοχή, ταύτισε την ανώνυμη αυτή νησίδα με το σημερινό νησί Βίδο, αν και το τελευταίο το κατονομάζει ο Θουκυδίδης (ως νήσο Πτυχία). Βάσει αυτής της επιλογής διαμόρφωσε ένα χάρτη των γεγονότων, από τον οποίο ο αναγνώστης οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η αρχαία πόλη της Κέρκυρας συμπίπτει χωρικά με τη νεότερη, αν και η τελευταία άρχισε να συγκροτείται περίπου 16 αιώνες αργότερα. Πρόκειται για μια χαρακτηριστική και γνωστή στους φιλόλογους μας περίπτωση ανεπιτυχούς αναγνώσης του τοπίου, καθώς δείχνει πού είναι δυνατόν να οδηγηθούμε αν δεν λάβουμε υπόψη μας την παράμετρο αυτή. Βλ. το χάρτη στη σ. 310 του διδακτικού εγχειριδίου της Α' Λυκείου, *Αρχαίοι Έλληνες Ιστοριογράφοι*.

21. Έρευνα πεδίου είναι η έρευνα που διεξάγεται στο χώρο που μας ενδιαφέρει, η επιτόπια έρευνα.
22. Δειγματοληπτική έρευνα είναι η έρευνα που διεξάγεται με επιλογή χαρακτηριστικών παραδειγμάτων, ικανών για τη συναγωγή συνολικών συμπερασμάτων.
23. Robert Stradling, *Enseigner l'histoire de l'Europe du 20e siècle*, Editions du Conseil de l'Europe, Στρασβούργο 2001, σσ. 231-238. Η προφορική ιστορία απουσιάζει από τους θεσμούς της εκπαίδευσης στην Ελλάδα και μόλις τα τελευταία χρόνια άρχισαν να γίνονται προσπάθειες για μια χαρτογράφηση του χώρου της. Για πρώτη φορά τέθηκε το ζήτημα των οπτικοακουστικών αρχείων με το Συνέδριο που οργάνωσε η ΕΡΤ το 1993, με θέμα: *Η συμβολή των οπτικοακουστικών αρχείων στη διαμόρφωση της ιστορικής μνήμης*. Ακολούθησε η Ημερίδα που οργάνωσε το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1997, με τίτλο: *Μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της ιστορίας*. Πανεπιστήμια και Ερευνητικά Κέντρα προσπαθούν να προσεγγίσουν την προφορική ιστορία με επιστημονική μεθοδολογία, εστιάζοντας κυρίως σε θεματικές όπως η Αντίσταση, ο Εμφύλιος Πόλεμος, οι Εβραίοι, οι γυναίκες, αλλά και η εκπαίδευση, το εργατικό κίνημα, τα επαγγέλματα κ.ά. Για περισσότερα, βλ. Ρ. Μπενβενίστε και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Αφηγηματικότητα, Ιστορία και Ανθρωπολογία*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη 1994· Ρ. Μπενβενίστε και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Διαδρομές και τόποι της μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999· Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, *Μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της ιστορίας*, Πρακτικά Διεθνούς Ημερίδας, Κατάρτι, Αθήνα 1998· Μ. Θανοπούλου και Α. Μπουτζουβή (επιμ.), «Όψεις της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα», ειδικό τεύχος της *Επιθεώρησης Κοινωνικών Ερευνών*, 107 Α' (2002).
24. Robert Stradling, *ό.π.*, σσ. 241-243.
25. Βλ., για παράδειγμα, τη σειρά «Μια πόλη στη λογοτεχνία» από τις εκδόσεις Μεταίχμιο.
26. Για περισσότερες πληροφορίες για τους τρόπους επεξεργασίας των εικαστικών μαρτυριών, του κινηματογράφου, του οπτικοακουστικού υλικού και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, βλ. Robert Stradling, *ό.π.*, σσ. 185-208. Για την αξιοποίηση του φωτογραφικού υλικού στην τοπική ιστορία βλ. Ελένη Μπενέκου, «Η ανάγνωση της φωτογραφικής εικόνας ως ιστορικής πηγής και η διδακτική της αξιοποίησης», *Φιλολογική*, 71 (2000), σσ. 67-

Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, Αναγνωστήριο, Αθήνα

- 70· Βασιλική Σακκά, «Η αξιοποίηση της φωτογραφίας στη διδασκαλία της Ιστορίας», *Τα Εκπαιδευτικά*, 59-60 (2001), σσ. 105-121.
27. Βλ. Ευάγγελος Δ. Πρόντζας, *Οικονομική ιστορία: ζητήματα μεθόδου και περιεχομένου*, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1997, σσ. 27-65.
28. Πρβλ. Florence Regourd, «Faire l'histoire de l'école», στο Alain Croix και Didier Guyvarc'h, *Guide de l'histoire locale*, Seuil, Παρίσι 1990, σσ. 258-274, 291-309.
29. Πρβλ. Alain Croix, «L'histoire religieuse locale», στο Alain Croix και Didier Guyvarc'h, *ό.π.*, σσ. 177-195.
30. Είναι ενδεικτικό, λ.χ., ότι 10% περίπου της αγγλοσαξονικής ιστορικής φιλολογίας ασχολείται με διάφορα θέματα της τοπικής ιστορίας.
31. Πρβλ. Γιάννης Γρυντάκης, «Για μια παιδαγωγική του πολιτισμού», στο Λ. Γ. Μενδώνη & Ν. Σ. Μάργαρης (επιμ.), *ό.π.*, σσ. 487-503.

Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας, Αναγνωστήριο

Ενδεικτική βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Ανδρέου, Α., *Ιστορία, μουσείο και σχολείο*, Γ. Δεδούσης, Θεσσαλονίκη 1996.
- Αντωνιάδης, Λ., *Η διδακτική της Ιστορίας*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Λευκωσία 1987.
- Ασδραχάς, Σ., *Ιστορική έρευνα και ιστορική παιδεία: πραγματικότητες και προοπτικές*, Μνήμων, Αθήνα 1982.
- , *Ιστορικά απεικασματα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.
- Ασωνίτης, Σ., «Ιστορική τεκμηρίωση βάσει αφηγηματικών πηγών. Μια ολισθηρή διαδρομή», *Τεκμήριον*, 3 (2001), σσ. 11-39.
- Βαϊνά, Μ., *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της Τοπικής Ιστορίας για τον εικοστό αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 1997.
- Βώρος, Φ., «Τοπική Ιστορία», *Εκπαιδευτικά*, 20 (1990), σσ. 33-41.
- , «Τοπική Ιστορία», *Διάλογος*, 9 (1991), σσ. 27-39.
- Γελαδάκη, Σ., *Τα αρχεία τριών ιστορικών αθηναϊκών γυμνασίων*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004.
- Γιαννακόπουλος, Δ.Κ., «Οι Στρατώνες του Καποδίστρια και η Τοπική Ιστορία στο Σχολείο», εφημ. *Αργολίδα* (13-1-2004).
- Γιαννόπουλος, Γ., «Η διδασκαλία της ιστορίας», *Νέα Παιδεία*, 42 (1987), σσ. 166-172.
- , «Η τοπική ιστορία», στο *Τοπική Ιστορία και Αρχαία. Πρακτικά Δημέρου* (Σάμος, 26-27 Απριλίου 1991), Σάμος 1992, σσ. 17-41.
- , *Δοκίμια θεωρίας και διδακτικής της ιστορίας*, Βιβλιογονία, Αθήνα 1997.
- Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, Έ., *Η διδασκαλία της ιστορίας στη Μέση Εκπαίδευση*, Αθήνα 1965.
- Γρίβελλας, Λ., Καραφύλλης, Ν. & Β. Μαγόπουλος, *Εγχειρίδιο Τοπικής Ιστορίας*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Καρδίτσας, Καρδίτσα 1997.
- Γρυντάκης, Γ., «Το νόημα της Τοπικής Ιστορίας και η Διδακτική της», στο Α. Γ. Μενδώνη & Ν. Σ. Μάργαρης (επιμ.), *Κυκλάδες. Ιστορία του τοπίου και τοπικές ιστορίες*, ΚΕΡΑ/ΕΙΕ, Αθήνα 1998, σσ. 495-503.
- Δάλκος, Γ., *Μουσείο και Σχολείο*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Δημαράς, Α. (επιμ.), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τόμ. 1, 1821-1894, τόμ. 2, 1895-1967, Ερμής, Αθήνα 1987-1990.
- Καλαφάτη, Ε., *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1821-1929)*, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1988.
- Κονιδιτσιώτης, Β., *Η νεωτέρα Παιδαγωγική και η αρχή της αυτενεργείας: η διαλεκτική σχέσις αγωγής και αυτενεργείας*, Αθήνα 1968.
- Κυρκίνη, Α., «Η τοπική, η εθνική και η παγκόσμια διάσταση του μαθήματος της Ιστορίας στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών», στο Ζωή Μπέλλα (επιμ.), *Το σχολείο στην τρίτη χιλιετία, Πρακτικά διημερίδας 20-21 Οκτωβρίου 2000*, Πειραματικό Σχολείο Αθηνών, Αθήνα 2002, σσ. 155-160.
- Κουλικούρδη, Γ., *Αίγινα I & II*, Αθήνα 2002.
- Κουτελάκης, Χ., *Πειραιάς και συνοικισμοί*, Εστία, Αθήνα 1991.
- Λεοντοίνης, Γ., *Διδακτική της ιστορίας. Γενική – τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα 1996.
- , *Ιστορία – περιβάλλον και η διδακτική τους*, Αθήνα 1999.
- Λεοντοίνης, Γ. & Μ. Ρεπούση, *Η Τοπική Ιστορία ως Πεδίο Σπουδής στο Πλαίσιο της Σχολικής Παιδείας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2001.
- Μασσιάλας, Β., *Το σχολείο εργαστήριο ζωής: εισαγωγή στη μεθοδολογία της διδασκαλίας των κοινωνικών σπουδών*, Γρηγόρης, Αθήνα 1984.
- Ματσαγγούρας, Η., *Στρατηγικές διδασκαλίας*, Gutenberg, Αθήνα 1997.
- Μιχαηλάρης, Π., «Η πρόσληψη της τοπικής ιστοριογραφίας», *Επιστημονική Συνάντηση στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, ΚΝΕ – ΕΙΕ, Αθήνα 1994, σσ. 211-221.
- Ντούλας, Χ., «Σχολικά βιβλία ιστορίας και τοπική ιστορία: η περίπτωση της Θεσσαλίας», *Σεμινάριο*, 9 (1988), σσ. 88-107.
- Παπαδημητρίου, Β., *Περιβαλλοντική εκπαίδευση και σχολείο. Μία διαχρονική θεώρηση*, Τυπωθήτω, Αθήνα 1998.
- Παππάς, Θ. Γ., *Η μεθοδολογία της έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2002.
- (επιμ.), *Κέρκυρα. Εγχειρίδιο Τοπικής Ιστορίας*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – Δήμος Κερκυραίων, Αθήνα 2000.
- Ρεπούση, Μ., *Μαθήματα Ιστορίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 2004.
- Σπυρόπουλος, Η., «Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Ένας πρώτος απολογισμός», *Νεοελληνική Παιδεία*, 7 (1986), σσ. 72-84.
- , «Η διδασκαλία αρχαιοελληνικών κειμένων από τοπικά ανθολόγια», *Νεοελληνική Παιδεία*, 25-26 (1992), σσ. 22-31.

- Φλογαίτη, Ε., *Περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, Αθήνα 1993.
- Χαρίτος, Χ., «Από την τοπική ιστορία στην αυτογνωσία», *Εκπαιδευτικά*, 12 (1988), σσ. 92-98.
- , *Η τοπική ιστορία στο σχολείο*, Βόλος 1999.
- Χριστιάς, Ι., *Μελέτη περιβάλλοντος. Θέματα διδασκαλίας*, Φελέκη, Αθήνα 1985.
- , *Από την πατριδογνωσία στη μελέτη περιβάλλοντος*, Τυπωθήτω, Αθήνα 1998.
- Χρυσοφίδης, Κ., *Βιοματική – Επικοινωνιακή Διδασκαλία: η εισαγωγή της μεθόδου project στο σχολείο*, Gutenberg, Αθήνα 2000.
- ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ**
- Bernard, Alain-Jean-Marie, Geneviève Joutard, Jean-Pierre Rioux (κ.ά.), *À la recherche du temps présent: Histoire orale et enseignement*, CRDP, Amiens 1987.
- Bigge, M., *Θεωρίες μάθησης για εκπαιδευτικούς*, μτφρ. Α. Κάντας – Α. Χαντζή, Πατάκης, Αθήνα 1990.
- Braudel, F., *Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίππου Β΄ της Ισπανίας*, τόμ. Α': *Ο ρόλος του περιγύρου*, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993 (1991¹), τόμ. Β': *Συλλογικά πεπρωμένα*, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997, τόμ. Γ': *Γεγονότα, πολιτική, άνθρωποι*, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1998.
- Burke, P., *Αυτοψία. Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*, μτφρ. Αντρέας Π. Ανδρέου, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
- Campbell-Kease, J., *A Companion to local history Research*, Λονδίνο 1989.
- Croix, A., Guyvarc'h Didier (κ.ά.), *Guide de l'histoire locale*, Seuil, Παρίσι 1990.
- Derriau, M., *Ανθρωπογεωγραφία*, μτφρ. Γ. Πρεβελάκης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1987 (1991²).
- Dewey, J., *Εμπειρία και Εκπαίδευση*, μτφρ. Λ. Πολενάκης, Γλάρος, Αθήνα, χ.χ.
- Dosse, F., *Η ιστορία σε ψίχουλα. Από τα Annales στην Νέα Ιστορία*, μτφρ. Α. Βλαχοπούλου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1993.
- Douch, D., *Local History and the Teacher*, Redwood Press, Λονδίνο 1972.
- Duby, G., *Η ιστορία συνεχίζεται*, μτφρ. Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, Ολκός, Αθήνα 1995.
- Dumond, D., *Writing Local History*, Σάουσεξ 1988.
- Frey, K., *Η μέθοδος project: μια μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη*, μτφρ. Κ. Μάλλιου, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999.
- Goubert, P., «Local History», *Daedalus*, c (1971), σσ. 113-127.
- Hey, D., *The Oxford Companion to Local and family History*, Οξφόρδη 1996.
- Hoskins, W.G., *Local History in England*, Longman, Λονδίνο – Νέα Υόρκη 1984.
- Husbands, Ch., *Τι σημαίνει διδασκαλία της ιστορίας; Γλώσσα, ιδέες και νοήματα*, μτφρ. Α. Λυκούργος, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004.
- Zonabend, F., *La mémoire longue. Temps et histoire au village*, PUF, Παρίσι 1980.
- Le Goff, J. & N. Pierre (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, τόμ. 1-2, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, τόμ. 3, μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, Ν. Σαββάτης, Ράππας, Αθήνα 1981, 1983, 1988.
- Le Goff, J. *Ιστορία και μνήμη*, μτφρ. Γ. Κουμπουρλής, Νεφέλη, Αθήνα 1998.
- Le Roy Ladurie, E., *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Παρίσι 1975.
- Leuillot, P., «Defense et illustration de l'histoire locale», *Annales*, 1 (1967), Παρίσι 1974, σσ. 154-177.
- , «Histoire locale et politique de l'histoire», *Annales*, 1 (1974), σσ. 139-150.
- Michaux, M., *Enseigner l'histoire au college*, Παρίσι 1997.
- Page, S.J., «Research methods and techniques-researching local history: methodological issues and computer-assisted analysis», *Local History*, 23 (1993), σσ. 20-30.
- Parker, J.C., «Local History and Genealogy in the Classroom. Without Cooperation between Teachers and Librarians, Research Assignments Risk Failure», *The History Teacher*, 23 (1989-90), σσ. 375-381.
- Rogers, A., *Approaches to Local History*, Longman, Λονδίνο – Νέα Υόρκη 1977² (1972¹).
- Romano, R., *Πού οδεύει η ιστορία; Αναζητήσεις της σύγχρονης ιστοριογραφίας*, μτφρ. Χρ. Κουλουρή, Αλ. Κράους, Π. Μιχαηλάρης, Μ. Τραπεζανλίδου, Ευθ. Φαλίδου, ΕΜΝΕ – Μνήμων, Αθήνα 1988.
- , «Από τους ορίζοντες της τοπικής ιστορίας: Η τοπική ιστορία ενόψει μιας ιστορίας των αμφίδρομων πολιτισμικών μεταβολών», μτφρ. Σπ. Ασδραχάς, στο Α. Νικηφόρου (επιμ.), *Κέρκυρα, μια μεσογειακή σύνθεση: νησιωτισμός, διασυνδέσεις, ανθρώπινα περιβάλλοντα, 16ος-19ος αι.*, Αρχαία Κέρκυρα και Πολιτιστικός Σύλλογος «Κέρκυρα», Κέρκυρα 1998, σσ. 271-280.
- Stradling, R., *Enseigner l'histoire de l'Europe du 20e siècle*, Editions du Conseil de l'Europe, Στρασβούργο 2001.
- Troux, A., *La Géographie et l'histoire locale*, Baillièere et fils, Παρίσι 1972.
- Violante, C. (επιμ.), *La Storia locale. Temi, fonti e metodi della ricerca*, Società editrice il Mulino, Μπολόνια 1982.

Ενδεικτικοί δικτυακοί τόποι

- ▶ Local History <http://www.local-history.co.uk>
- ▶ Local History <http://www.culturalcenter.org/history.htm>
- ▶ The British Association for Local History's <http://www.bahl.co.uk>
- ▶ Μνημεία και Τοπική Ιστορία http://apollo.culture.gr/2/21/215/21504/215041/21504105_gr.html
- ▶ Θρακικός Ηλεκτρονικός Θησαυρός <http://thesaurus.duth.gr>
- ▶ Θράκη, μια σύντομη ιστορία <http://www.duth.gr/Thrace/thrace.html>
- ▶ The Venetian Castles of Crete <http://www.munch.org.gr/Scripts/veniva/forts.exe>
- ▶ Ιστορία της Πάτμου <http://www.12net.gr/patmos/greek/patmos.html>
- ▶ Ιστορία της Αρκαδίας <http://noesis.tri.forthnet.gr/eos/ark/history1.htm>
- ▶ Ιστορία των Σερρών <http://mod.gr/thiteia/39/history2.htm>
- ▶ Ιστορία της Σάμου <http://195.167.23.17/monasteries/samisgr.html>
- ▶ Βόλος: Ιστορία και Πολιτισμός <http://www.volos-m.gr/cityguidenew/history.htm>
- ▶ Λαύριο – Ιστορία <http://www.eranet.gr/lavrio/html/ghistory.html>

Ζαγόρι: Η λιθόκτιστη «σκάλα» του Βραδέτου

